

Institutionen för kulturvetenskaper

Skolan och civilsamhället.

Ökad likvärdighet på (o)lika villkor?

Elin Baude

Uppsats/Examensarbete:	60 hp
Program	Masterprogrammet Kultur och demokrati
Nivå	Avancerad nivå
Termin vt	2021
Handledare	Åsa Andersson
Examinator	Mathias Ericson

Abstract

Uppsats/Examensarbete:	60 hp
Program	Masterprogrammet Kultur och demokrati
Nivå	Avancerad nivå
Termin VT	2021
Handledare	Åsa Andersson
Examinator	Mathias Ericson

Keywords: school-community partnership, governmentality, exclusion, participation, dialogue, innovation.

This thesis examines school-community partnerships in Gothenburg's primary schools. The overall aim is to analyse how schools in socially disadvantaged areas work with partnerships as the consequence of students' low school results and social exclusion. By examining employees in the public sector and non-profit actors and their attitude to school-community partnerships it becomes clear that the need to open up the schools to the local community was important in relation to strengthening students' self esteem and participation in the majority of society. It also became clear that school-community partnerships are connected to greater issues concerning Swedish education policy and government techniques. This thesis furthermore examining discursive practices inspired from Foucault's discourse theory and discusses the possibility of extended partnerships between the public sector, civil society and the market as a liberal model of government. In order to ensure the functioning of the economic, along with vital and social welfare practices, the government incorporates rational forms of governmentality or self-regulation. By examining school-community partnership in combination with political processes I discuss how power is separated from responsibility, and how that is reflected within the school environment.

Jag vill rikta ett stort tack till informanterna som har medverkat i den här studien. Era berättelser har gjort det här möjligt att genomföra. Jag vill också tacka min handledare Åsa Andersson som med sin konstruktiva kritik alltid fört mitt arbete framåt. Din handledning har stöttat och stärkt mig under processens gång.

Tack.

Innehållsförteckning

1. Introduktion.....	1
1.1. Syfte och frågeställningar	2
1.2. Bakgrund.....	3
1.2.1. Vad är civilsamhället?.....	3
1.3. Decentraliseringsprocesser och politiska ansvarsförskjutningar	4
1.4. Tidigare forskning.....	6
1.4.1. “Skolan mitt i byn”	6
1.4.2. Den resultatstyrda skolan.....	7
1.4.3. Civilsamhället - en arena för gemenskap och solidaritet?	8
2. Teoretiska ingångar.....	9
2.1. Ett sammanflätat system	9
2.2. Utbildningssystemet och reproduktionen	11
2.3. Socialt kapital.....	13
3. Metod, material och etik	14
3.1. Urval	15
3.2. Intervjuer, etik och analys.....	17
3.3. Datainsamling och transkribering	19
4. Dokument - urval	20
5. Analys	21
5.1. Skolan och samverkan	21
5.1.1. Skolorna	22
5.1.2. Överenskommelsen och Göteborgs Stads styrdokument.....	22

5.2. Analysens disposition	22
5.3. När makt separeras från ansvar.....	23
5.4. I gränslandet mellan det offentliga, civilsamhälle och näringsliv	27
5.4.1. Mer än en skola.....	30
5.5. Att arbeta i mellanrummen	32
5.6. Skolan som instans för eliminering och sållning	35
5.7. Den komplementära kraften i den hållbara staden.....	38
5.7.1. Lokala drivkrafter	42
5.8. Ökad jämlikhet på (o)lika villkor?.....	44
6. Sammanfattande diskussion och slutsats	49
7. Litteraturlista.....	56

1. Introduktion

Jag är rektor på en skola i Östra Göteborg och det känns som den sista delen av världen. Världen slutar precis vid torget där spårvagnen stannar och sen berg och dal. Sen efter det kommer andra stadsdelar, men för människor som bor i stadsdelen känns det som om världen slutar precis där vid torget... Gå dit, till lilla torget, där hittar du en pizzeria. Inget mer, vi har inte ens en bankomat och det är sjukt egentligen. Det är så tätbefolkat, men här finns ingenting! (Rektor, Dalens skola)

Jag läser i tidningen som ligger framför mig på köksbordet om en insats som riktas mot socialt utsatta områden i Göteborg. Insatsen som heter Lyftet är en del i ett gediget arbete för områdesutveckling och social mobilisering, där en mångfald aktörer knyts samman i ett nätverk. Nätverket består av boende, aktörer från näringslivet, offentlig sektor och civilsamhälle som tillsammans ska utveckla arbetssätt för att ge elever bättre förutsättningar att lyckas i skolan. Samverkansprojekt där aktörer från olika sfärer gemensamt tar fram förbättringsstrategier i socialt utsatta områden har blivit vanligare de senaste decennierna (Lunneblad 2019: 54). Den typen av samverkan kan ses som en konsekvens av att den svenska skolans kunskapsresultat försämrats kraftigt sedan 1990-talet (SOU 2020:28). Enligt statistik från Skolverket uppnår ca hälften av niondeklassarna i Göteborgs socialt utsatta skolor godkända betyg i de ämnen som krävs för gymnasiebehörighet (Skolverket 2021). Forskning visar att det som ligger till grund för de låga skolresultaten kan förstås i relation till storstädernas fattiga ytterområden, som till stor del präglas av arbetslöshet, trångboddhet och låga inkomstnivåer (Lunneblad 2019: 54).

Jag bestämmer mig för att delta på Lyftets informationskväll som arrangeras på en av stadens mest utsatta skolor där skolans rektor, aktörer från civilsamhället och boende i området närvarar för att diskutera förbättringsåtgärder. Med hjälp av olika aktörers gemensamma strategier och insatser ska man plocka bort socialt utsatta områden från polisens lista och engagera olika utomstående aktörer i barnens skolgång. Fördelarna med samverkansprojekt blev tydliga under

kvällen, då man med hjälp av olika aktörers gemensamma insatser riktar fokus på att ge eleverna bättre förutsättningar att lyckas i skolan. Exempelvis genom att erbjuda skolan fler resurser, en aktiv fritid och meningsfulla aktiviteter. Det blev också tydligt att stor del av ansvaret för att skapa mer likvärdiga levnadsvillkor i staden, låg i händerna på ett trettiotal olika aktörer. Inte en enda gång under kvällen lyftes det politiska ansvaret för stadsdelen och skolans låga måluppfyllelse. Då väcktes frågan hos mig, vad händer om de boende i området får större tillit till civilsamhällets organisationer, bostadsbolag och näringsliv, än till den representativa demokratis institutioner?

Den här uppsatsen handlar inte om Lyftet, även om det var där tankarna inför den här uppsatsen väcktes. Den här uppsatsen undersöker hur samverkansprojekt tar sig uttryck i Göteborgs socialt utsatta grundskolor, med fokus på civilsamhällets organisationer och politisk styrning. Genom att analysera diskursiva praktiker och politiska processer undersöker jag om aktörer från civilsamhällets organisationer blivit ett instrument för att legitimera statens tillbakadragande som välfärdsproducenter i socialt utsatta områden.

1.1. Syfte och frågeställningar

Uppsatsens huvudsakliga syfte är att undersöka hur politiska ansvarsförskjutningar leder till medborgares ökade ansvar inom såväl den offentliga sektorn som civilsamhällets organisationer. Fokus ligger på att studera hur politiska styrningsstrategier bidrar till en samsyn mellan staten, den offentliga sektorn och civilsamhället, och hur det tar sig uttryck i skolans värld. Interaktiv samhällsstyrning, där olika aktörer i samhället tillsammans försöker hantera samhälleliga utmaningar, framhålls som ett framgångsrikt sätt att lösa samhällsproblem, öka kvaliteten inom skolan, samt leda till ökad delaktighet för eleverna. För att ta reda på huruvida det stämmer i de skolor jag undersöker riktas intresset mot följande frågeställningar:

- Hur kan olika politiska styrningsstrategier som riktas mot civilsamhället förstås som ett sätt att separera makt från ansvar?
- På vilket sätt kan civilsamhällets aktörer utmana eller förstärka rådande maktstrukturer i skolan?

- Hur kan samarbetet mellan skolan och civilsamhället förstås som en demokratifrämjande insats och/eller utmanande av demokratiska värden?

1.2. Bakgrund

I den här delen av uppsatsen följer en beskrivning av civilsamhället och hur det kommit att utvecklas under de senaste decennierna. Eftersom ett grundantagande för den här uppsatsen utgår från nyliberala reformers genomslag, kommer jag även att ge en bakgrund som redogör för de nyliberala idéer som ligger till grund för en samtida politisk styrning som påverkar det skolsystem vi har i Sverige idag.

1.2.1. Vad är civilsamhället?

Det civila samhället används i betydelsen av en arena, skild från staten, marknaden och det enskilda hushållet, där människor, grupper och organisationer agerar tillsammans för gemensamma intressen (Prop. 2009:10/55).

Det civila samhället och dess självständighet och motvikt till staten och näringslivet, framstår som särskilt intressant att undersöka, eftersom ett väl fungerande civilsamhälle är ett viktigt inslag i demokratin. Civilsamhällets ideella organisationer kan jämföras med de traditionella folkrörelserna, som på frivillig basis och demokratisk grund, kämpat för lika rösträtt, stått upp för offentlighetsprincipen och utgjort opposition gentemot det politiska systemet (Harding 2012: 17). Civilsamhället är en arena som ska vara fränkopplad staten, marknaden och hushållet, precis som det står i regeringens proposition *En politik för det civila samhället*. Sfären består av ideella organisationer som bedrivs med en ideologisk medvetenhet, och frivilliga krafter. Där verkar också nätverk och andra aktörer, som till exempel sociala entreprenörer med särskild vinstutdelning, det vill säga, bolag som får ta ut begränsade vinstutdelningar (Tillväxtverket 2021).

Begreppet civilsamhälle är omtvistat och kanske hör det ihop med att ideella organisationer kan ses i ett bredare ekonomiskt perspektiv, som inte alls är fränkopplat staten och marknaden.

Folkrörelseorganisationernas roll i samhället har de senaste decennierna förändrats till följd av en ny folkrörelsepolitik, som innebär att ideella organisationer utvecklats och tydliggjorts i sin roll gentemot staten och det civila samhällets villkor (Prop. 2009:10/55). Från politiskt håll riktas fokus mot att det civila samhället ska präglas av nya former av överenskommelser och dialog, där man betonar vikten av att civilsamhällets organisationer ska bli mer omfattande i sin roll som välfärdsproducenter (Harding 2012: 69; Werner 2018: 27). Det ligger i linje med en politisk utveckling som tidigare setts i bland annat England och USA där medborgarnas ideella engagemang till stor del handlar om att utträta social service (Harding 2012: 69). Det är där tyngdpunkten ligger i den här uppsatsen, nämligen hur politiska processer som utövas genom dialog och överenskommelser, påverkar aktörer från civilsamhället att öka sitt ansvar för sociala välfärdsfrågor.

1.3. Decentraliseringsprocesser och politiska ansvarsförskjutningar

I det här avsnittet presenteras nyliberalism kortfattat för att ge en bakgrund till de samhälleliga skiftningar som förändrat Sveriges utbildningssystem. Det svenska utbildningssystemet har länge varit känt för att ha världens mest jämlika skola, till att idag vara känt som det land med världens mest avreglerade skolmarknad (Allelin 2019: 13). Friskolereformen som infördes i början på 1990-talet presenterades av den dåvarande utbildningsministern som en förändring som skulle stärka skolornas kvalitet, generera ökad kostnadseffektivitet och stärka individens valfrihet (Dahlstedt & Fejes 2018: 9).

Den nyliberala ideologin fick sitt stora genomslag under 1970-talet i USA och Storbritannien med Thatcher/Reagan i spetsen (Harvey 2007: 23) och under 1990-talet växer idén om den fria ansvarstagande individen fram även inom svensk politik. Till följd av den inflation, finanskris och massarbetslöshet som präglar Sverige under 1980-talet kommer välfärdssystemet att betraktas som alltför centraliserat, ineffektivt och kostsamt. Som ett alternativ till en samhällscentrerad demokratisyn som länge genomsyrat svensk politik, inför den då borgerliga regeringen ett nyliberalt perspektivskifte. Skiftet leder till interna omorganiseringar, institutionella åtgärder, privatiseringar och ökat fokus på individens ansvar (Allelin 2019). Bob Jessop (2002) kallar det skiftet för *postnational workfare regime*, eftersom han menar att fokus riktas bort från *welfare* och

mot *workfare*, där flexibilitet, innovation och konkurrenskraft får överhanden på ett sätt som utmanar medborgares rätt till god välfärd.

Dold bakom en politisk diskurs om individuell frihet, fördelar med privatiseringar och fri marknad kom det nyliberala projektet att bli en effektiv apparat för att legitimera omfattande åtgärder och understödja marknadens logiker (Harvey 2007: 65). Wendy Brown (2011: 30 f. 31) beskriver i *Undoing the demos* hur ekonomiseringen av olika sfärer, även sådana som tidigare varit helt befriade från marknadskrafter, vinner legitimitet i samhället. Plötsligt hanteras sfärer, som exempelvis skolan, på samma sätt som det privata näringslivet för att anpassas till den nya marknadsstaten. När marknadsmodellen sprids, det vill säga utbud och efterfrågan, så att den blir inbäddad i samhällets samtliga sfärer, omvandlas samhällsmedborgare till *homo oeconomicus* (Brown 2011: 31). *Homo oeconomicus* innebär att individen handlar på ett kalkylerande, nyttoximerande sätt. Marknadiseringen av samhällets sfärer måste inte involvera monetära medel, utan kan innebära olika former av investeringar som på sikt genererar fördelar (ibid 32). Det kan till exempel handla om att man väljer att placera sitt barn i den bästa skolan, eftersom det ger barnet goda framtidsutsikter, istället för att välja grundskolan som ligger närmast hemmet.

I skymundan av diskursen om ekonomisk omfördelning som nyckeln till samhällets välmående, finns en samhällsutveckling som är särskilt viktig att ta fasta på i den här uppsatsen. Den utvecklingen handlar om decentraliseringsprocesser och politiska ansvarsförskjutningar som fått konsekvenser för Sveriges välfärd. I ett nyliberalt samhälle blir det statens roll att överlämna landets ekonomi till entreprenörer och företag, eftersom det för med sig att pengar växer snabbare. Flexibel arbetskraft, interna omorganiseringar och institutionella åtgärder innebär minskade kostnader för staten, därför blir det statens roll att eftersträva sådana reformer (Harvey 2007: 22). Harvey (2007:76) beskriver en sådan radikal ekonomisk förändring som *ackumulation genom fråntagande*. Ackumulation genom fråntagande innebär kortfattat, gradvis ekonomisk ökning och relaterar till statlig styrning som ett aktivt hjälpmedel för att understödja det kapitalistiska produktionssättet. Det nyliberala styrelsesättet kan definieras som ett sätt för makten att etablera principer för hur verkligheten ska förstås och framförallt hur detta konstrueras som sunt förnuft (Brown 2011: 35). Det kan beskrivas som den politiska diskurs som legitimerar politiska reformer och ekonomiska omvandlingar. I takt med att välfärden monteras ner har samhällets frivilliga krafter fått allt viktigare betydelse eftersom de kan erbjuda en samhällsservice som staten inte längre är lika villig att bekosta.

1.4. Tidigare forskning

Att civila aktörer samarbetar med offentliga institutioner är inget nytt fenomen, men forskning visar att det har blivit ett allt vanligare tillvägagångssätt för att lösa olika samhällsutmaningar (Dahlstedt 2000). Det finns en stor mängd studier som behandlar samverkan mellan skolor i socialt utsatta områden och lokala aktörer. Dessa har använts i den här uppsatsen för att skapa en förståelse för hur civilsamhällets inträde i skolan möjliggjorts och hur det kan förstås som en del i en nyliberal händelseutveckling.

1.4.1. “Skolan mitt i byn”

I studien *Utsatthetens mervärde* undersöker Johannes Lunneblad (2019) ett samverkansprojekt i en skola som arbetar utifrån åtgärdsprogrammet Skolan mitt i byn. I min studie har jag intervjuat aktörer från Skola som arena som är likvärdigt med Skolan mitt i byn. Båda arbetssätten bygger på att öppna upp skolan mot lokalsamhället och skapa en integrerad mötesplats i stadsdelen för att på så sätt öka måluppfyllelsen i skolorna. Skolan blir ett komplement till andra sociala insatser, genom att olika aktörer från civilsamhället, det offentliga och näringslivet tillsammans möjliggör olika aktiviteter i form av studiecirkel, läxhjälp och föräldrautbildningar (ibid: 54 f. 59).

Skolan mitt i byn är inspirerat från Community school-rörelsen som finns i både Europa och USA. Skolan erbjuder riktade insatser för att höja elevernas måluppfyllelse i socialt utsatta områden och verkar för att stärka gemenskap och dialog mellan skola och de boende i närområdet. Lunneblad framhåller att den lokala administrationen och skolledningen bestämmer ramarna för olika projekt och att det därför finns en utpräglad form av styrning för hur projekten ska gå till. Han menar att det finns ett tydligt “uppifrån och ner perspektiv” där olika aktörer identifierar sociala problem i området och vilka åtgärder som bör sättas in. Lunneblads studie lyfter fram att Skolan mitt i byn blir en arena för organisationer och företag att sälja sina tjänster. Forskningen

visar att de tjänster som erbjuds mer handlar om entreprenörernas projekt och visioner, än att möta faktiska behov i skolan och närområdet. Lunneblad menar att det möjliggörs av de senaste decenniernas händelseutveckling där välfärdsstaten omvandlats till marknadsstat, där social service i allt högre grad kommer från organisationer och företag, snarare än den offentliga sektorn (ibid: 65). Min studie ligger nära Lunneblads forskning och handlar till stor del om att identifiera brister med kommunal styrning och lokal samverkan utifrån hur socialt utsatta skolor blir en marknad för organisationer och företag.

Nihad Bunars (2001) avhandling *Skolan mitt i förorten* synliggör relationer mellan skolan och närsamhället och lyfter fram hur olika insatser i socialt utsatta skolor som ska verka för att öka jämlikhet inte resulterar i positiva förändringar. Bunar analyserar den negativa ekonomiska utvecklingen i kombination med stigmatiserande offentliga representationer och dess effekter för segregationen i socialt utsatta områden. Det vill säga hur "skolan mitt i förorten" på grund av olika insatser kan bidra till och förstärka segregationens konsekvenser.

Bunar undersöker den symboliska maktens effekter, det vill säga osynligt maktutövande som kan leda till att underordnade grupper internaliserar villkorens begränsningar och möjligheter. Områden som förknippas med negativa egenskaper som till exempel "invandrartäthet", hög arbetslöshet, kriminalitet, trångboddhet stämplas som avvikande. Bunars avhandling beskriver hur en sådan stigmatisering leder till förstärkta stereotypa föreställningar om området och de boende som leder till öppen diskriminering, till exempel på arbetsmarknaden. Bunars forskning är relevant för min studie eftersom jag undersöker hur samverkansprojekt med utomstående aktörer kan bidra till att förstärka och/ eller reproducera maktstrukturer i skolan.

1.4.2. Den resultatstyrda skolan

Majsa Allelins (2019) empiriska forskning bygger på två Göteborgsbaserade skolor, varav en friskola i centrala Göteborg och en kommunal skola i ett av stadens segregerade ytterområden. Hennes forskning baseras på det samtida marknadsanpassade utbildningsväsendet som en arena för företag att tjäna pengar på, där elever blir kunder och utbildningen blir en produkt. Allelin lyfter fram hur skolorna hon undersökt präglas av en kapitalistisk ekonomi där individens utbildning i hög grad bygger på personligt ansvar och flexibilitet, samt hur det tar sig uttryck i klassrummet (2019, s. 291). Även om Allelins forskning kretsar kring mål- och resultatstyrning i

skolan så blir hennes forskning relevant för att synliggöra hur skolan på olika sätt genomsyras av marknadsanpassningen. Resultatstyrd skola är ingenting nytt, men Allelin menar att målet för att komma till resultatet har förändrats. Det handlar om att eleverna i stor utsträckning ska planera och införliva ett slags “entreprenöriellt” lärande. Både elever och lärare uttrycker brist på autonomi och att standardiseringen bidragit till att eleverna alieneras både inför kunskapsinhämtningen, men också i synen på sig själva som lärande subjekt (ibid: 300). Allelins forskning lyfter fram svårigheterna med att anpassa skolsystemet till det som inte ryms inom ramarna för utbildningssystemet. Det skolsystem vi har idag förutsätter att elever har ungefär liknande förutsättningar att tillägna sig kunskaper på självständigt och likvärdigt sätt. Hennes avhandling visar att eleverna som gick i skolan i Göteborgs segregerade ytterområde betraktade sig själva som mindre smarta än elever som gick i mer “välfungerande” skolor, medan eleverna som gick i den centrala friskolan internaliserade en självsäkerhet och såg det som en självklarhet att de i framtiden skulle bli något högt uppsatt (2019: 300). Lunneblads forskning visar likt Allelins forskning, men från två olika perspektiv hur skolan blir en arena för entreprenörskap och kapitalistisk ekonomi.

1.4.3. Civilsamhället - en arena för gemenskap och solidaritet?

I “Aktiveringens politik” beskriver Magnus Dahlstedt (2009) den politiska utveckling som skett i Sverige från 1990-talet och framåt. Nya politiska ideal med betoning på “aktivt medborgarskap” växer fram och det handlar om en utveckling där en ny välfärdspolitisk regim tar form. Den enskilde individens autonomi, valfrihet och innovativa förmåga blir synonymt med den idealtypiska entreprenören (ibid: 196). Den aktiva medborgarens ansträngningar och frivilliga arbete blir således ett viktigt bidrag till ekonomin. Dahlströms forskning blir relevant för min studie eftersom han lyfter fram diskursiva praktiker och politisk styrning som bidrar till förståelsen för hur bredare former av samverkan tar form. De diskursiva praktiker som Dahlstedt identifierar belyser hur politisk retorik värnar om medborgarnas ansvar och moral, framför deras rättigheter, och hur flexibilitet och innovativa lösningar konstrueras som något eftersträvänt. Han menar att även om det fortfarande finns ett starkt folkrörelseideal och en fackföreningsrörelse som värnar om social sammanhållning så har välfärdspolitiska omvandlingar närmast sig en liberal och konservativ modell. Jag tar vid Dahlstedts forskning för att undersöka hur civilsamhället

positioneras som en arena för gemenskap och solidaritet. Som sätter sig själv i fokus, men ändå ständigt är öppen för olika slags samspel och dialog för att ompröva sin position i samhället i strävan efter ökad likvärdighet.

2. Teoretiska ingångar

I det här avsnittet ska jag behandla de teoretiska ingångar jag har valt för att kunna säga något om uppsatsens empiriska undersökning. Inledningsvis redogör jag för Michel Foucaults begrepp biomakt och styrningsrationalitet. Därefter kommer jag att lyfta Pierre Bourdieus begrepp symboliskt våld och slutligen lyfter jag Robert D. Putnams teori om socialt kapital som han har utvecklat utifrån Bourdieus teorier. Teorierna utgör tillsammans uppsatsen teoretiska ramverk och syftet med det är att ringa in en samtida händelseutveckling och politiska initiativ, samtidigt som jag vill belysa hur skolsystemets negativa konsekvenser kan begränsa elever som samhällsaktörer.

2.1. Ett sammanflätat system

Grundteorin för den här uppsatsen är Michel Foucaults (2014, [1979]) begrepp *biopolitik*. Definitionen av *biopolitik* är framförallt statens styrningskonst som reglerar medborgares kroppar och sinnen genom *biomakt*, en mjuk osynlig maktutövning som sker via ett diskursivt hantverk (Dean 2010 [1999]: 28). Styrningsrationaliteten medför att det skapas en kollektiv medvetenhet som i sin tur styr medborgarnas beteenden i riktning mot önskvärda handlingar. Begreppet styrningsrationalitet är särskilt användbart i den här studien för att begreppsliggöra ett komplext spel mellan samhällets olika aktörer och för att förstå hur dessa interagerar med varandra. I relation till en nyliberal diskurs visar Foucaults teorier på ett övergripande sätt hur *sanningsregimer* omformar normer som sedan legitimeras inom samhällets olika sfärer (2014 [1979]: 24).

Foucaults intresse för *biopolitik* riktas mot statens konst att regera, och kanske än mer hur regerandets praktik ter sig rationellt i samhället (2014). Foucaults maktanalys är omfattande och därför avgränsar jag mig till att redogöra för den sanningsregim som understödjer den politiska styrningsrationaliteten. *Styrningsrationalitet* kan förklaras som en strategi för att etablera

diskursiva praktiker och få dem att verka rationella. Genom att stegvis genomföra politiska beslut eller reformer kan sanningsregimer konstrueras på ett sätt som verkar förnuftigt (Foucault 2014: 38).

Den maktförskjutning som Foucault beskriver i termer av *government* och *governmentality*, det vill säga govern - att styra och mentality- mentalitet illustrerar en sådan process. Maktförskjutningen kan förklaras som statens sätt att förflytta ansvar mot enskilda individer och det civila samhället på ett sätt som framstår som en naturlig process. Mitchell Deans (2010 [1999]: 128) mer övergripande presentation av Michel Foucaults begrepp, beskriver government som en politisk styrning som syftar till att leda eller guida medborgare, och tydliga riktlinjer för hur det ska gå till. *Governmentality* handlar om att språkligt konstruera en kollektiv medvetenhet som formar individer till nyttiga medborgare (ibid 27). När diskursen utgörs av moraliska termer som lägger tyngdpunkten på vikten av medborgares delaktighet, egenmakt och ansvar, kan det leda till att den enskilde individen ökar sitt ansvarstagande för att vara en god medborgare. På så sätt kan samhällseliga strukturella problem omvandlas till lokala och individuella bekymmer, utan att maktutövningen syns. Styrningsteorierna kan användas för att förstå hur *styrningsrationalitet* legitimeras via *sanningsdiskurser* om demokratiskt medborgarskap och statens främjande om frivillighet och självständighet (Dahlstedt 2000: 291 f. 292).

Det som intresserar Foucault är hur underordnade drabbas av maktutövningen och därför intresserar han sig inte nämnvärt för individuella makthavare. Foucault invänder mot föreställningen att den offentliga politiska sfären helt och fullt utövar makten. Han utgår från att staten är "en kodifiering av en mångfald maktrelationer" och med det menar han att makten inte strömmar ut ur endast en institution (Hörnqvist 1996: 51). Det vill säga, staten möjliggör maktutövning och betraktas som ett instrument för ett slags inflädat system av *biomakt* (ibid: 50 f. 51). Det är en anledning till att biopolitik och styrningsstrategier blir så relevant för den här uppsatsen, eftersom jag undersöker effekterna av nyliberal samhällsstyrning och huruvida statens legitimering av civilsamhällets ökade inflytande kan förstås som ett effektivt sätt att utöva makt i syfte att värna om den politiska ekonomin.

I Biopolitikens födelse (Foucault 2014: 40 f. 41) förklaras regeringens konst som olika former av styrningsstrategier. Strategierna förklaras som statens ansvar gentemot marknadens lagar. Sfärer som inte påverkas av marknadslagar måste således förändras så att marknaden existerar överallt. Foucault (ibid: 253 f. 256) problematiserar förhållandet mellan stat och samhälle och

istället för att betrakta civilsamhället oberoende staten, menar han att alla delar i samhället korrelerar med varandra. Det ekonomiska tänkandet begränsar sig alltså inte enbart till marknaden, utan genomsyrar hela samhället och alla delar av det mänskliga tänkandet. Foucault (ibid: 256) menar således att den ekonomiska integreringen kan ske obehindrat på grund av dess förmåga att integreras i språket. Han beskriver civilsamhället som ett fält som respekterar ekonomins specificitet samtidigt som det förvaltar det sociala. Även om civilsamhällets organisationer inte är regeringsbara så är det omslutna av ekonomiska aktörer, och det menar Foucault är den liberala regeringskonstens utmärkande drag (ibid).

Jag har valt Foucaults styrningstekniker som teoretisk utgångspunkt i den här uppsatsen eftersom det skapar en förståelseram för den segmentering som skapas när staten och det offentliga minskar sin roll som välfärdsproducenter. Dessutom lyfter Foucaults holistiska samhällssyn hur alla delar i samhället, även de delar som inte ska beröras av marknadens lagar, kopplas samman via en nyliberal diskurs. Det är relevant i min uppsats, eftersom jag vill belysa de effekter statens tillbakadragande får på välfärdssamhället och skolan. För att ta vidare det resonemanget och utveckla min empiri i förhållande till relationen mellan människor och strukturer kommer jag att använda Pierre Bourdieus teoretiska perspektiv som kretsar kring skolans *symboliska våld* och elimineringsprocesser. Bourdieus tankegångar bidrar till att fördjupa förståelsen för skolsystemets samtida utmaningar och de effekter det får för elever i den samtida svenska skolan.

2.2. Utbildningssystemet och reproduktionen

Min empiriska undersökning utgår från tjänstemän inom skolans värld och civilsamhällets aktörer, men jag anser ändå att Bourdieus teori symboliskt våld bidrar till att fördjupa och utveckla förståelsen för skolsystemets samtida utmaningar. Definitionen av det *symboliska våldet* kan beskrivas som ett "mjukt" osynligt våld som begripliggör en maktutövning som inte definieras som en sådan (Bourdieu & Passeron 2008: 50 f. 51). I boken *Reproduktionen, bidrag till en teori om utbildningssystemet* beskrivs skolsystemet som en logik som är ansvarig för symboliska legitimeringseffekter. Legitimering definieras som en praxis, en institution, eller handling som är vedertagen, men inte öppet erkänd, dvs något som tyst accepteras (Bourdieu 2004: 20). Teorierna utvecklar olika nivåer av maktutövning som inte enbart grundar sig i ekonomiska utan även statusmässiga hierarkier.

Ett exempel på det *symboliska våld* som kan ta sig uttryck i skolan är hur samtidens skolsystem skapar uppdelningar mellan grupper i samhället och förstärker godtyckliga uppdelningar. Pierre Bourdieu och Jean-Claude Passeron (2008) lyfter skolsystemet som en instans som skapar uppdelningar mellan grupper i samhället som förstärker godtyckliga kategoriseringar. Kategoriseringarna beskrivs som strukturella indelningsprinciper som till exempel hög/låg, framför/bakom, ute/inne, bra/dålig. Dessa tankescheman som det också kallas etablerar så kallade "naturliga" skillnader som konstruerar vad som anses normalt respektive avvikande (Bourdieu 2004: 19 f. 20).

Det *symboliska våldet* och tankeschemat som legitimerar maktutövningen förklarar hur samhällets överordnade grupper reproducerar klasshierarkier. Bourdieu och Passeron (2008: 50 f. 51) menar att utbildningssystemet är gynnsamt för medelklassen och att underordnade grupper generellt får sämre förutsättningar redan i tidiga år. Bourdieu och Passeron lyfter fram det symboliska våldets effekter som leder till att elever med "fel" förutsättningar, internaliserar omvärldens blick. De menar att det får konsekvenser för huruvida elever presterar i skolan eller inte, eftersom de elever som betraktas som svaga i högre utsträckning börjar betrakta sig själva som svaga och prestera därefter (ibid).

Bourdieu och Passeron (2008: 202) beskriver utbildningssystemet som en instans för sällning. De menar att när elever själva upplever låg sannolikhet att uppnå en godkänd nivå eliminerar de sig själva för att undvika att misslyckas. Vidare lyfter de hur omgivningen inte sällan betraktar en sådan självelimineringsprocess som "bristande motivation" när det snarare handlar om utbildningssystemets funktionssätt, det vill säga strukturella mekanismer som ligger till grund för huruvida eleven betraktar sig själva som kapabla eller inte (ibid: 203). Bourdieu och Passeron (ibid: 205) kopplar ihop elimineringsprocessen med relationen mellan subjektiv förväntan och objektiv sannolikhet, det vill säga graden av sannolikhet för att lyckas gå vidare med högre studier trots elevens förutsättningar.

På så sätt kan utbildningssystemet förstås som en institution utformad för elever med *kulturellt kapital* (Bourdieu & Passeron 2008: 18 f. 19). *Kulturellt kapital* innebär de resurser som en individ har i form av kunskap och smak etc. relaterade till utbildning, språk eller konst (ibid). När de som har färre tillgångar till kulturellt kapital internaliserat omgivningens blick som "den naturliga hållningen" och anpassat förväntningarna på sig själva därefter, kan man beskriva det i termer av *symboliskt våld* (Bourdieu 2004: 21, Bunar 2001: 30 f. 31).

(Bourdieu & Passeron 2008: 52). *Den symboliska makten* är grundad i samhällets kategoriseringar gällande social status, nation, kön eller ålder. Via makten reproduceras och upprätthålls föreställningar om vad som är “sant” respektive “falskt” (Bourdieu & Passeron 2008: 52).

När det gäller social framgång i livet är Bourdieus begrepp *socialt kapital* framträdande. Socialt kapital definieras som den relationella makten individer och grupper har via kulturella, ekonomiska eller politiska relationer. Grupper med ett rikt socialt kapital har regelmässigt lättare att åstadkomma högre maktställning i relation till sitt utbildningskapital än grupper med mindre socialt kapital. Bourdieus maktanalyser har vidareutvecklats inom forskning som bygger på egenmakt och urskiljer ‘power within’ och ‘theory of change’ (Putnam, 2000: 57). Individer eller grupper med svagt socialt kapital kan tillskansa sig egenmakt genom delaktighet och representativitet. Detta kan kopplas till *governmentality*, det vill säga statlig styrning genom moral, som nämnts i ovanstående teoridel, men det kan också förstås som ett sätt för samhällsmedlemmar att själva öka kontroll och inflytande underifrån (Putnam 2000).

2.3. Socialt kapital

Robert D. Putnams (2000) analys av socialt kapital bygger på mänskliga relationer som binder ihop samhället och på så sätt stärker den lokala gemenskapen. Analyserna grundar sig i det amerikanska samhällets och människors bristande engagemang i idrottsföreningar och politiska partier. Utmärkande för begreppet socialt kapital i sammanhanget är det *överbryggande* och *sammanbindande* sociala kapitalet. Det *sammanbindande* kan beskrivas som den samhörighetskänsla som skapas i en grupp och som kan bidra till en känsla av lojalitet och förtroende. Det *överbryggande* betecknar de möjligheter som grupper får att skapa relationer utanför sin närmaste krets. Det *överbryggande* kapitalet betraktas som betydelsefullt för att länka samman individer i samhället, till exempel genom fritidsaktiviteter. Putnam (ibid:133) beskriver vikten av civila organisationers aktiva arbete i det amerikanska utbildningssystemet för den lokala gemenskapen.

När förtroende för formella institutioner brister kan civila rörelser stärka samhället underifrån genom att bygga upp socialt kapital (ibid: 390 f. 409). Putnam lyfter fram medborgarengagemangets betydelse för att hålla ihop ett samhälle. Han menar att samarbete

människor emellan skapar normer, tillit och ömsesidighet som är till gagn för demokratin i samhället. Putnams (2006 [2000]: 10 f. 11)

Sammanfattningsvis fungerar Foucault, Bourdieu och Putnams teorier som ett sätt att lyfta fram olika perspektiv i min empiriska analys. Foucaults teorier begripliggör ett teoretiskt ramverk som synliggör ett ovanifrånperspektiv. Nämligen hur statlig styrning leder till att samhälleliga aktörer tar nya roller i välfärden. Bourdieu och Passeron beskriver socialiserade normer som definierar och legitimerar egenskaper hos individer och grupper och hur egenskaperna "vägleder" i livet. Det i sin tur avgör individers chanser att tillgodogöra sig utbildning. Enligt Bourdieus teorier kan skolan förstås som en sfär där elever fråntas sin subjektivitet till följd av politiska beslut och statlig styrning. Putnams perspektiv fungerar som en länk för att förstå skolans syn på samverkan med civilsamhället och dess positiva effekter.

3. Metod, material och etik

When we look into the sky, what do we see? Is it a window or a mirror? If it is a mirror does it simply reflect back the image of us and the parochial concerns of the nations? (The art of listening, Les Back 2007: 47).

Några frågor som följt mig under uppsatsens gång är, varför ställer jag de här frågorna, hur lyssnar jag till de berättelser jag får tillgång till, och på vilket sätt kan berättelserna omvandlas till kunskap. Frågorna grundar sig i Les Backs (2007) bok *The art of listening*. Där beskriver han, hur ett varsamt sätt att lyssna till världen omkring oss kan lyfta fram komplexa erfarenheter som hjälper oss att förstå samband mellan samhälleliga företeelser.

De intervjuer som gjorts under den här studien har fungerat som en länk mellan externa aktörer och skolan för att förstå en samtida utveckling och samhället i stort. Eftersom samverkansprocesser för att skapa en bättre och mer jämlik skola i mångt och mycket kan framstå som en positiv utveckling, har det varit viktigt att kasta ljus på sociala, politiska och ekonomiska frågor. Det finns en berättelse här om en stark medborgaranda där sociala aktörer tillsammans

arbetar för att stärka skolresultat och minska utanförskap i socialt utsatta områden. Men här finns också en berättelse om någonting helt annat, nämligen sambandet mellan en politisk utveckling, där ansvar i allt mindre grad koncentreras till staten, och i högre grad delas av den enskilde medborgaren och civilsamhällets organisationer.

Den forskningsansats som har valts är av kvalitativ karaktär där fokus har varit på att få en djupare kunskap om samverkan utifrån intervjuer med rektorer och aktörer från civilsamhället. Uppsatsens sekundära material baseras på dokumentanalys som används för att integrera texterna i en social praktik. Slutligen beskriver jag uppsatsens analytiska tillvägagångssätt och hur det använts för att tolka studiens empiriska data.

Civilsamhällets stöd och samverkan riktas mot skolor som har hög andel elever som bedöms ha större utmaningar att fullfölja sina studier. Därför har jag kontaktat rektorer runt om i Göteborg som arbetar på grundskolor som har låg måluppfyllelse. Skolorna har antingen en aktiv samverkan med civilsamhället och/eller får mycket förfrågningar gällande samverkan från utomstående aktörer som vill inleda samverkan. Inför varje intervju har jag bett rektorerna beskriva skolorna de arbetar på och samtliga har berättat att skolorna är belägna i “typiska förortsområden” och samtliga rektorer har sagt att ca 95–100 procent har annan etnisk bakgrund än svensk. Skolorna tar emot en stor andel nyanlända barn och unga.

3.1. Urval

Totalt har nio intervjuer gjorts och jag har intervjuat såväl skolledare som aktörer från Skola som arena och civilsamhälleliga organisationer. Rektorerna som ingår i studien arbetar på F-9 skolor, men eftersom behovet av samverkan med externa aktörer växer ju äldre eleverna blir, så ligger mitt fokus på årskurs 4–9. Samtliga informanter har intervjuats enskilt och intervjuerna har varit mellan 45–70 minuter. Endast en av intervjuerna utfördes fysiskt på en skola i Östra Göteborg, övriga intervjuer har gjorts digitalt.

Under vårterminen har Göteborgs grundskolor genomfört en omfattande omorganisation och därför har det varit en utmaning att få rektorer att medverka i den här studien. Omorganisationen har medfört att samtliga av stadens skolledare tvingats söka om sina tjänster, då antalet tjänster minskat från 180 till 76. Samverkansfrågor är inte heller rektorernas primära fråga och det har lett till att många rektorer valt att avböja sin medverkan. Flera rektorer som jag intervjuat menar att

övriga samhällets engagemang är mycket viktigt för skolor i socialt utsatta områden, eftersom det skapar en helhet som skolorna kan ha svårt att erbjuda.

För att ta del av den helheten som samverkansprocesser erbjuder har det varit viktigt att även intervjua aktörer från Skola som arena, Räddningsmissionen och anställda på Grundskoleförvaltningen i den här studien. Skola som arena är ett initiativ från Göteborgs Stad som innebär att man öppnar upp skolan på kvällar och helger. Genom samverkan med fritidsklubbar, civilsamhället, näringsliv och Göteborgs Universitet kan Skola som arena erbjuda elever fritidsaktiviteter och studiestöd efter skoltid. Räddningsmissionen är en idéburen organisation på kristen grund som bedriver socialt arbete. Organisationens arbete bygger på ideellt engagemang, samverkan med offentliga myndigheter, näringsliv, civilsamhälle, stiftelser och kyrkor. Räddningsmissionen startar under hösten 2021 en fristående Communityskola i stadsdelen Tynnered. Communityskolan som är en icke-vinstdrivande friskola kommer att bygga på samma princip som Skola som arena. Tanken är att en mångfald aktörer från olika sfärer i samhället ska samverka för att ge eleverna bättre förutsättningar. Communityskolan är inspirerad av England och USA:s "Community schools" som bygger på lokalt engagemang och ideella drivkrafter, och är den första skolan i sitt slag att starta i Sverige (Räddningsmissionen). Göteborgs grundskoleförvaltning ansvarar för stadens kommunala grundskolor, grundsärskolan fritidshem, förskoleklass och kulturskolan och informanten som jag har intervjuat är inriktad på just samverkansfrågor.

Utgångspunkten var att intervjuerna skulle kompletteras med fältstudier, men eftersom pandemin har medfört att skolorna fått besöksförbud för alla utomstående, har deltagande observation inte varit genomförbart. För att undersöka strukturella fenomen som inte direkt varit möjligt att observera har jag varit inspirerad av impressionistisk etnografi. Enligt John Van Maanen (1988: 101) är en impressionistisk etnografi ett sätt att gestalta en känsla eller ett perspektiv och återge det i sitt berättande. Ett sådant grepp kan användas för att lyfta fram det som utmärker sig i den miljön som studeras (ibid: 102).

Att utföra intervjuer digitalt gjorde att det blev svårare att vara uppmärksam på visuella signaler. Jag upplevde också att den fysiska intervjun innehöll mer småprat före och efter intervjun (där informanten sa intressanta saker) som i större utsträckning uteblev vid de digitala intervjuerna. Jag har trots allt inte sett de digitala intervjuerna som ofördelaktiga för studiens resultat, eftersom

samtliga informanter haft berättelser som varit både utförliga och mycket betydelsefulla för min uppsats.

3.2. Intervjuer, etik och analys

Inför intervjuerna informerades informanterna om etiska riktlinjer. De har delgivits studiens syfte, information om konfidentialitet och att intervjun spelas in. När det inspelade materialet transkriberades avidentifierades informanterna, skolorna och närområdet. Jag har valt att ge skolorna fingerade namn för att bevara skolorna och rektorernas anonymitet, men ändå kunna särskilja skolorna åt. Att skolorna fick fiktiva namn och inte rektorerna beror på att jag ville sätta skolorna i fokus, snarare än rektorerna. Totalt är det sju skolor som har fått följande namn, Atlaskolan, Bergåsskolan, Dalens skola, Kannebyskolan, Mosseskolan, Rosenbyskolan och Valdaskolan. För att förtydliga citat som varit otydliga har vissa formuleringar bearbetats.

Den kunskap jag utvecklat kring ämnet har utvecklats i takt med intervjuerna och det har påverkat vilka frågor jag ställt till informanterna. Det har medfört att informanterna delgetts en generell beskrivning av uppsatsens ämne, snarare än en utförlig beskrivning. De halvstrukturerade intervjuerna har genomgående följt ett och samma tema, men för att anpassa intervjun efter respektive informant har det funnits utrymme för att förändra frågor under intervjuns gång. Till exempel har informanterna visat intresse för att prata om ämnen som faller utanför temat för min intervjuguide och då har det många gånger känts viktigt att lyssna till det för att eventuellt få fatt i kunskap som annars kan gå förlorad. Back (2013: 7) menar att konsten att lyssna kan erbjuda något utöver det konkreta, det vill säga utöver det som syns på ytan. Ett omsorgsfullt lyssnande kan framhäva skiftningar i det som sägs, hur det sägs, men även det som inte sägs. Jag vill förtydliga att det inte innebär att jag försöker tolka vad informanten egentligen säger, eller att jag försöker tolka en verklighet bortom det informanten säger. Det handlar mer om att som Winther Jørgensen och Phillips (2018: 28) påpekar, identifiera vilka normer som accepteras och vice versa.

Eftersom syftet med den här uppsatsen är att undersöka socialt utsatta grundskolor och deras samverkan med utomstående aktörer kändes det viktigt att vända sig till rektorer för att ta reda på deras inställning till samverkan. Jag hade en föreställning om att rektorerna skulle vara mindre positiva till att samverka med utomstående aktörer, men jag upplevde i flera fall att det var tvärtom. Jag blev förvånad över att samverkan betraktades som något som låg i "sakens natur" i strävan

efter en mer jämlik skola. Därav har jag i huvudsak riktat fokus mot en nyliberal diskurs kopplad till fenomenets kontext, det vill säga hur språket bidrar till att lokala lösningar och samspel konstrueras som norm. Under intervjuerna har jag fått ökad kännedom om rektorernas engagemang, men även Räddningsmissionen, Skola som arena och Grundskoleförvaltningens samverkansarbete. Ett brett nätverk av aktörer delar visionen om att ge bättre livsvillkor för barn och unga i socialt utsatta stadsdelar.

Det har varit en balansgång för mig att återge en rättvis bild av informanternas engagerade och hängivna arbete, samtidigt som jag problematiserar samverkansprocesser. Därför har jag riktat mitt fokus och kritiska perspektiv mot politiska reformer och sociala strukturer, snarare än mot frivilliga initiativ och lokala aktörers engagemang. Min avsikt har varit att framföra informanternas utsagor på ett varsamt sätt och betona att tyngdpunkten i den här uppsatsen ligger på politisk styrning och diskursiva processer.

Som Clifford Geertz (1973: 8 f. 15) lyfter så är beskrivningar av det som studeras, forskarens egen tolkning och det är något jag har försökt bära med mig. Det har resulterat i de selektiva val som gjorts under processen. Till exempel så har de utsagor jag tagit del av, av naturliga skäl kretsat kring elever och att de upplever stigmatisering, utanförskap och bristande självkänsla. Det har jag velat lyfta in i uppsatsens analysdel, dels därför att informanterna ständigt återkommer till elevernas livsvillkor och position i samhället, dels för att kunna besvara uppsatsens frågeställning som kretsar kring huruvida samverkansprocesser utmanar eller förstärker rådande maktstrukturer i skolan. Att återberätta informanternas utsagor och analysera elevernas vardag utan att ha träffat eleverna, har inneburit att jag kontinuerligt reflekterat över min egen position, både under intervjuerna och under den analytiska processen. Det har varit en utmaning att förvalta berättelserna på ett sätt som inte innebär att jag omskapar stigmatiserande och objektifierande processer (Back 2013: 24). Trots dessa farhågor har det varit ett relevant perspektiv att lyfta fram i den här uppsatsen.

3.3. Datainsamling och transkribering

Det teoretiska ramverket och insamling av data har växelvis kombinerats för att förstå informanternas utsagor och samhällseliga fenomen utifrån en större kontext. Som Jan Trost (2005: 127) skriver så inleds analysarbetet när genomförandet av undersökningen tar sin början, för att sedan pågå under hela processen och så har det även varit i mitt fall. Att transkribera intervjuerna fortlöpande har varit ett sätt att notera olika teman som jag velat fördjupa mig i, vilket gjort att jag ändrat eller lagt till vissa frågor inför nästa intervju. Att transkribera kontinuerligt har också varit bra för att uppmärksamma mitt intervjusätt, och för att efter hand justera det så att jag gör mig bättre förstådd. Ett exempel är när jag frågar en informant: "Hur initieras samverkan, är det ni som blir kontaktade eller brukar ni kontakta organisationer eller företag?" Frågan som ställs innehåller flera frågor och kan därför bli otydligt och inte lika öppen som om jag frågat "Hur initieras samverkan?".

En annan fördel med att transkribera efter varje intervju, var att jag la märke till att jag var för snabb med följdfrågor. Det var frustrerande när jag lyssnade på det inspelade materialet, och jag funderade över vad informanten skulle sagt om jag haft en liten paus istället för att snabbt gå vidare med nästa fråga. Att jag blev medveten om den här typen av misstag gjorde att efterföljande intervjuer gav mer omfattningsrika data, eftersom informanterna fick mer utrymme att prata.

Själva intervjuanalysen har delvis inspirerats av innehållsanalys för att identifiera nyckelteman i det empiriska materialet. Det har varit användbart för att ringa in hur informanterna resonerar kring samverkan och hur det påverkar skolans elever. Ord som återkommer har organiserats efter centrala teman, till exempel, *delaktighet*, *tillit*, *innovation*, *exkludering* och *hållbarhet*. Även om jag inte använt hela verktygslådan för diskursanalys så har jag inspirerats av den kritiska diskursanalysen. Genom att belysa språket som ett medel för maktutövning har jag kunnat problematisera hur språket konstruerar den sociala världen och hur det ger legitimitet till den enskilde medborgarens ökade ansvar (Winther Jørgensen & Phillips 2000: 69 f. 70). Det har också inneburit att jag kunnat närma mig ett blottläggande av diskurser som upprätthåller och reproducerar ojämlika maktförhållanden inom politisk styrning i relation till skolor i socialt utsatta områden.

4. Dokument - urval

Kompletterande empiri utgörs av *Överenskommelsen mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges kommuner och Landsting* (2008/09:207). Det är en överenskommelse från 2008 med den dåvarande regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges Kommuner och Landsting. I dokumentet redogörs för hur en överenskommelse etablerades mellan de olika aktörerna, samt hur nya former av samverkan utvecklas. Innehållet i *Överenskommelsen* kan ses som en del i en händelseutveckling som lett till uppluckrade gränser mellan staten, den offentliga sektorn, marknaden och ideella aktörer. Till följd av överenskommelsen får civilsamhällets organisationer ökade möjligheter att verka som serviceproducenter i Sverige, samtidigt som ideella organisationer utvecklas mer mot det professionella i form av socialt entreprenörskap. *Överenskommelsen mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges kommuner och Landsting* har lett till att samverkansprocesser och nätverk mellan olika sfärer fått ökad betydelse i Sverige.

Jag har även tittat på *Göteborgs Stads program för en jämlik stad 2018–2026*. Det är ett styrdokument som Göteborgs Stad tagit fram för stadens jämlikhetsarbete. Dokumenten används för att synliggöra hur det civila samhällets position stärks via diskursiva processer och dialog som leder till ökade samspel och nätverk. Jag vill lyfta fram vad *Överenskommelsen* och Göteborgs Stads jämlikhetsmål kan tänkas innebära för socialt utsatta grundskolor i Göteborg. För att göra det tar jag fasta på den vikt *Överenskommelsen mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges kommuner och Landsting* och *Göteborgs Stads program för en jämlik stad 2018–2026* lägger vid samverkansprocesser och sociala aktörers ansvarstagande.

5. Analys

Vilka är de viktigaste problemen för allmänheten och de centrala bekymren för individen i vår tid? För att kunna formulera problem och bekymmer måste vi fråga vilka värden som omhuldas men ändå hotas och vilka värden som omhuldas och stöds av de karaktäristiska trenderna i vår tidsperiod (*Den sociologiska visionen* C Wright Mills 1971).

5.1. Skolan och samverkan

Det finns ett stort engagemang både från civilsamhället, sociala entreprenörer och näringsliv som tillsammans vill förbättra livsvillkoren för barn och unga i Göteborgs socialt utsatta ytterområden. Många elever idag växer upp i en vardag som präglas av utanförskap och stigmatisering, vilket får omedelbara konsekvenser för elevernas skolresultat. Ett framträdande tema under mina intervjuer är hur engagerade rektorer, fungerar som ett slags spindeln i nätet för att vända en sådan utveckling. Flera informanter uttrycker att samhället “lämnar” Göteborgs ytterområden och att samverkan är “viktig” för att skolan ska uppnå sitt kompensatoriska uppdrag.

Jag har intervjuat rektorer, aktörer från civilsamhället och Grundskoleförvaltningen för att ta reda på hur nyliberala idéer präglar relationen mellan socialt utsatta skolor och civilsamhället. Inledningsvis kommer skolorna att presenteras utifrån den sociala sammansättning som finns på skolan och var skolan är belägen, eftersom det har betydelse för om skolan samverkar med civilsamhället eller inte. Utöver det kommer två olika dokument presenteras. Dokumenten används för att komplettera den bild som intervjuerna gett, men även utgöra en grundförståelse, dels för Sveriges statliga politiska styrning, dels för Göteborgs Stads politisk styrning. Under intervjuerna har det framkommit att bostadsbolag, sociala företag och näringsliv har en betydande roll när kommer till samverkansprocesser. Utöver rektorer har informanter från Räddningsmissionen, Skola som arena och Grundskoleförvaltningen intervjuats. Det har bidragit till att förstå samverkansprocesser ur olika vinklar, både ur ideella aktörers perspektiv och tjänstemannaperspektiv.

5.1.1. Skolorna

De skolor som presenteras i uppsatsen är kommunala grundskolor, belägna i Göteborgs ytterområden som till stor del består av miljonprogramsostäder. Samtliga skolor har ett högt index i en så kallad resursfördelningsmodell, vilket innebär att skolorna får högre andel ekonomiska medel per elev, än elever som går i skolor där de socioekonomiska förutsättningarna är mer gynnsamma. Beräkningen för att ta fram det socioekonomiska indexet baseras på olika bakgrundsfaktorer. Graderingen utgår från hur lång tid eleven bott i Sverige, vårdnadshavarnas utbildningsbakgrund, om vårdnadshavarna får ekonomiskt bistånd och om eleven bor med båda, en eller ingen vårdnadshavare (Grundskoleförvaltningen 2021). Skolorna som ingår i den här uppsatsen lockar enligt rektorerna, inte till sig elever från andra stadsdelar och därför utgörs elevsammansättningen på skolorna av barn och unga som bor i närområdet.

5.1.2. Överenskommelsen och Göteborgs Stads styrdokument

Utöver intervjuerna med rektorer kommer även *Överenskommelsen mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges Kommuner och Landsting* (2008/09: 207) användas för att synliggöra en ekonomisk relation mellan staten, den offentliga sektorn och civilsamhället. För att illustrera hur Göteborgs Stad arbetar med att jämna ut den ojämlikhet som råder i Göteborgs olika stadsdelar kommer även delar ur styrdokumentet *Göteborgs Stads program för en jämlik stad 2018–2026* att analyseras. Gemensam nämnare mellan de två dokumenten är att de lyfter fram tvärsektoriell samverkan som en förutsättning för att nå ökad likvärdighet i samhället.

5.2. Analysens disposition

I analysdelens första avsnitt *När makt separeras från ansvar* diskuteras hur överenskommelsen kan förstås som startskottet för ett nytt samhällskontrakt mellan staten och civilsamhället, där staten blir beställare och civilsamhället agerar utförare. Jag kommer här analysera hur detta omförhandlade kontrakt kommit att influera en samtida diskurs kring konsensus inom såväl den offentliga sektorn som civilsamhället. I avsnittet *I gränslandet mellan det offentliga, civilsamhälle*

och näringsliv analyseras hur en förändrad civilsamhällepolitik lett till att skolor i socialt utsatta områden blir en marknad för sociala entreprenörer och innovationer.

I tredje avsnittet *Att arbeta i mellanrummen* beskrivs de möjligheter som skolorna får tack vare samverkan, men också de risker som samverkan kan föra med sig. Projekt och arbetsätt som bygger på löst organiserade nätverk och enskilda personers engagemang och drivkraft medför att arbetet blir sårbart eftersom det inte är inbyggt i strukturerna. Därefter följer *Skolan som instans för eliminering och sållning* som lyfter fram hur maktutövning i skolans värld begränsar elever till socialt avancemang. I *Den komplementära kraften i den hållbara staden* lyfter jag hur politiska styrningsstrategier formar medborgare till “nyttiga individer” via diskursiva praktiker som betonar vikten av “egenmakt” och “underifrånperspektiv”. På så sätt kan politiskt ansvar förskjutas till enskilda aktörer på ett sätt som ter sig rationellt och i linje med en “naturlig utveckling”. I sista avsnittet *Ökad jämlikhet på (o)lika villkor?* diskuteras hur utomstående aktörer möter skolornas och elevernas behov, samt sambandet mellan ansvarsförskjutningen och välgörenhet som verkar ha fått förnyad kraft i socialt utsatta områden.

5.3. När makt separeras från ansvar

Jag står på en skolgård i ett av Göteborgs ytterområden i en stadsdel som klassas som ett av Sveriges mest utsatta områden. Den grå betongen, asfalten som omsluter den lilla skolgården och sen, längre bort vacker natur som sträcker sig så långt ögat kan nå. Om en liten stund sitter jag på rektorns kontor och hon kommer att beskriva platsen som “Den som Gud glömde”. Hon är rektorn som tillsammans med sitt arbetslag lyckats lyfta elevernas betyg markant de senaste åren. När jag frågar henne om skolan samverkar med utomstående aktörer, skrattar hon och säger “Ja vi är typ bäst på det... Jag har alltid tyckt att vi måste samverka med alla så när jag började, ringde jag runt och sa att nu är jag här och nu ska vi samarbeta”.

En liten bit in i intervjun får jag veta att skolan har ett tätt samarbete med Räddningsmissionen, Erikshjälpen, Skola som arena, Chalmers, bostadsbolagen Victoria Park, Poseidon, Astrazeneca och myndigheten Vinnova. Listan på samverkanspartner kan göras lång. Precis som de flesta rektorer jag har intervjuat så verkar samverkan med civilsamhället, sociala entreprenörer och näringsliv att betraktas som en viktig förutsättning i skolorna. En rektor som jag pratar med

arbetar på Atlasskolan som är belägen i Östra Göteborg, ett område som polisen klassificerat som ett extra utsatt område:

Varför är samverkan så viktig tycker du?

Jag är övertygad om att ensam inte är stark och jag tänker att tillsammans gör vi skillnad och inte bara skolan. Hela området ska bidra. Jag har en demokratisk övertygelse och det gör att jag är aktiv i många olika projekt vid sidan av mitt rektorskap. Det handlar mycket om att bryta isoleringen när det gäller vår skola och området den ligger i. Alla mina elever har hundra procent annan etnisk bakgrund än svensk och i det här samhället... ja dom möter inte svenska samhället och det påverkar våra elever starkt.

Rektorn berättar att det är hög omsättning på elever på hans skola, många familjer bor i tredje, fjärde, femte hand och inte sällan delar en familj på ett rum, vilket gör att elever börjar skolan och sedan flyttar därifrån. Han säger:

Det är ett stort bekymmer i vårt område. Det är trångboddhet, folk bevakas hela tiden, det är kriminalitet, oro, arbetslöshet i hög grad. Eleverna saknar kontakt med samhället, dom har inte tillgång till samhällets arenor så det är mycket ojämnt... Det vet vi alla. Fattigdomen påverkar människorna här och våra ungdomar måste få se andra sidan.

Rektorn från Atlasskolan menar att samverkan med civilsamhället och andra lokala aktörer är ett sätt för skolan att erbjuda eleverna en länk till övriga samhället. Något som han menar att den kommunala skolan har svårt att ge eleverna. Det som Atlasskolans rektor beskriver är en bild som till stor del präglar många elevers samtida vardag. Med Bourdieus språkbruk skulle man kunna tala om en process av "rummets effekter" som för med sig att närområdet och skolorna separeras från övriga samhället och mer "välmående" skolor. En påtaglig följd av de rumsliga effekterna är att barn och unga i "vanliga" områden får utdelning i form av hög status, tillgång till materiella ting och utökad tillgång till sociala kontakter. I socialt utsatta områden är effekterna av ett annat slag, som medför upplevelser av främlingskap och utanförskap (Bourdieu 2004 [1998]: 119; Bourdieu & Passeron, 2008 [1970]). En påtaglig konsekvens av samhällets strukturella orättvisor

är också att "invandrartäta" skolor som sällas från övriga skolor får negativ inverkan på elevernas skolresultat:

Det är ett antal ungdomar som bara ger upp och då måste vi i skolan fråga oss vad vi kan göra. Det krävs mycket av oss i vuxenvärlden att se dom här sakerna och hitta vägar runt för att få eleverna att tro att dom kan klara skolan. Vi måste se bakom det här som är anledningen till att eleverna bråkar eller ger upp. Det är en stor och allvarlig uppgift och vi måste orka lyssna och vara bemötande och som jag sa, hitta vägar runt genom att till exempel samverka med olika aktörer utanför skolan.

Under intervjuerna med rektorerna framstår det till stor del som att det är den enskilda skolans uppgift att "hitta vägar runt" och erbjuda eleverna en väg ut i samhället. Under intervjuerna framträder en bild av att rektorerna upplever att det är deras ansvar att tillsammans med externa aktörer förbättra elevernas situation. En sådan typ av korporativa lösningar kan kopplas till politiska förskjutningar där staten uppmuntrar den offentliga sektorn och civilsamhället att finna olika innovativa lösningar, via samverkan på lokal nivå. En sådan förskjutning illustreras i överenskommelsen som etablerades 2008 mellan regeringen, civilsamhället, Sveriges kommuner och Landsting. I överenskommelsen står det:

De ideella aktörerna spelar en allt viktigare roll som utförare av tjänster, främst inom välfärdsområdet. Inom områdena vård och omsorg ser regeringen positivt på valfrihet, flexibilitet och lokalt anpassade lösningar. Detta är viktigt i områden där servicen är gles och befolkningsunderlaget begränsat...De ideella organisationernas roll som utförare ska kunna utvecklas under likvärdiga förutsättningar som andra aktörers. På så sätt kan framväxten av en betydligt större mångfald av utförare och leverantörer stödjas. Därmed ökar möjligheterna att skapa dynamik, utveckling och tillväxt genom att de ideella, offentliga och privata sektorerna i samhället kompletterar och förstärker varandra.

Överenskommelsen föreslår, utan att vara tvingande att parterna ska utöka sin framtida dialog och att nya samverkansformer ska utvecklas. Fokus riktas mot att stärka civilsamhällets position i en riktning som stämmer överens med en samtida nyliberal utveckling. Där kraven på att medborgare, ideella organisationer, näringsliv och det offentliga gemensamt ska finna lösningar på samhällsliga

problem ökar. Det ligger i linje med Dahlströms (2000) tidigare forskning och tankegångar kopplat till traditionell myndighetsutövning som i många fall ersätts av just rådgivning och dialog. Kontinuerlig dialog och utökad samverkan bidrar till att just upprätthålla och fördela ut ansvarsområden på ett sätt som gynnar ekonomisk tillväxt. Utvecklingen som överenskommelsen för med sig ställer högre framtida (implicita) krav på civilsamhällets involvering. Den utökade rollen som civilsamhället får, kan därmed te sig som ett naturligt inslag i samhällslivet.

När ansvarsfördelning formuleras som ömsesidig, snarare än ansvarsutkrävande, kan den nya civilsamhällepolitiken framstå som ett gemensamt beslut, trots att makten existerade redan innan överenskommelsen delegerades eller reglerades och det kan beskrivas som en mjuk maktutövning (Foucault 2014 [1979]: 264). Överenskommelsen kan illustrera politiska strategier för att dölja intressekonflikter eftersom fokus ligger på att arbeta fram gemensamma beslut, genom återkommande dialog. Regeringens förslag till en överenskommelse mellan olika parter, som senare etablerades, kan ses som en pusselbit i en utveckling där fler aktörer tagit över en stor del av statens roll som välfärdsproducenter.

Överenskommelsen mellan regeringen, idéburna organisationer, Sveriges kommuner och Landsting illustrerar en komplex politisk styrning som kan förstås utifrån en styrningsmodell som Hedlund och Montin (2009: 11) beskriver i boken *Governance på svenska*. Modellen består av tre olika slags styrningsstrategier. Den beskriver hur styrning riktas uppåt, utåt och nedåt. Styrningen som riktas uppåt förklarar hur politiken förflyttar sig upp via globaliseringsprocessen, till exempel den globala utbildningspolitiken. Styrning utåt, illustrerar statens utförsäljningar till privata aktörer och civilsamhället, till exempel när enskilda huvudmän driver skolor. Den tredje och sista styrningen som riktas nedåt sker via delegering och implicit ansvarsutkrävande. Det kan jämföras med hur rektorn på Dalens skola i inledningen, beskriver hur hon kreativt finner lösningar på komplexa problem, genom att samverka med externa aktörer för att hantera social ojämlikhet och för att förändra skolan till det bättre.

Det jag framförallt vill uppmärksamma här är varför samverkan har blivit så viktig i de här skolorna, men framförallt, vad överenskommelsen kan säga oss om den samtida diskursen kring samverkansprocesser och civilsamhällets roll i den svenska skolan. Överenskommelsen som jag framförallt lyfter i analysdelens sjätte avsnitt kan ses som en politisk åtgärd för att delegera ansvar. I det här avsnittet beskrivs en styrning som riktas nedåt genom ansvarsfördelning, och i nästa avsnitt "I gränslandet mellan det offentliga, civilsamhälle och näringsliv" illustreras olika former

av styrning utåt, det vill säga, hur förändrade spelregler för ideella organisationer förändras så att de rör sig mer mot marknaden.

5.4. I gränslandet mellan det offentliga, civilsamhälle och näringsliv

Samtliga rektorer som jag intervjuade beskriver att eleverna upplever staden som begränsad och att samverkan med externa aktörer kan erbjuda eleverna en ingång i majoritetssamhället. Rektorerna är eniga om att många av deras elever har internaliserat en bild av samhällets låga förväntningar och menar att det får effekter på elevernas skolgång. Rektorn från Mosseskolan säger: "Samhället behöver öppna upp en andas utrymme av att det här är människor som vi räknar med, att det här är människor som besitter drömmar och kompetens". Hon ser engagerad och uppgiven ut på samma gång och fortsätter, "På så sätt kan ju dom här externa aktörerna komplettera oss". Det rektorn lyfter, att eleverna besitter drömmar och kompetens är precis det som det sociala företaget *My dream now* erbjuder skolor i socialt utsatta områden. På företagets hemsida står det, "Vår vision är att alla unga ska känna sitt värde i samhället och hitta egna vägar till jobb och drömmar". Företaget riktar sina tjänster till socialt utsatta skolor och erbjuder klasscoacher och arrangerar studiebesök på olika arbetsplatser. Rektorn från Rosenbyskolan är positivt inställd till att eleverna får ett sådant utbyte. "Eleverna känner till så få yrken och de yrken de känner till är de som finns i deras närmiljö. Det här kan hjälpa eleverna att se variationer inom olika yrken och det är absolut bra det är det". Rektorn från Kannebyskolan säger:

Det är väldigt få [av mina elever] som gått Avenyn upp och tänkt att Stadsbiblioteket också kan vara mitt...det är ju inte så, man känner sig marginaliserad och håller sig i förorten och därför menar jag att det är så viktigt att det bli möten mellan människor, att man jobbar med det här att staden faktiskt också 'är din' och att eleverna blir insläppta på olika arenor som dom ju blir i dom här mötena.

Liknande uttalanden kommer från flera rektorer som menar att eleverna upplever "majoritetssamhället som ett stängt rum". Rektorn från Dalens skola är en aktiv röst i

samhällsdebatten och det märks tydligt under vårt samtal att han är bedrövad över hur samhället är uppbyggt, men han är samtidigt hoppfull och menar att det är viktigt att skapa förutsättningar för eleverna både innanför och utanför skolans dörrar:

Klassamhället är ett bekymmer och då är kunskapen en brygga och jag tror inte att vi har en annan väg än att samverka. Vi kan inte sitta och vänta. Så vårt uppdrag är att utrusta dom [eleverna] med en större verktygslåda än just den lilla värld som erbjuds.

Rektorn menar att externa aktörer kan vara just en sådan brygga ut i samhället och att behovet är stort, eftersom eleverna i regel har “mycket liten kontakt med majoritetssamhället”.

Rektorena beskriver att eleverna känner ett slags fysisk osäkerhet som gör att de begränsar sig själva från övriga samhället. Rektorn från Rosenbyskolan säger att många av eleverna på skolan avstår från att söka utbildning eftersom “de ändå inte vet vad det ska leda till”. Rektorens utsagor kastar ljus på samhällseliga effekter som kan relateras till områdets stigma. Att eleverna upplever att de är begränsade till närområdet de bor i kan kopplas till rumslig stigmatisering. När omgivningen associerar området med egenskaper som “invandrartäthet”, “avvikande kulturella livsformer” och ett område i “förfall” (Bunar 2001: 213) blir det rektorens roll att uppmuntra eleverna, strukturella villkor till trots, “att de visst kan läsa på universitetet eller drömma stort”. På så sätt utgör externa aktörer en utökad brygga mot omvärlden eftersom de kan erbjuda en större bredd av valmöjligheter. Att företag som *My dream now* betraktas som ett viktigt inslag i undervisningen ligger i linje med Allelins forskning (2019: 291) som tyder på att skolan blivit mer präglad av ett slags “entreprenöriellt lärande” som präglas av en kapitalistisk ekonomi. Hon visar i sin forskning att skolan har blivit en sfär som ständigt ska förnyas och anpassas till innovationer för att vara konkurrenskraftig på en global marknad. Rektorn från Bergåsskolan säger:

Det är ju mer av en känsla, vad är det man brukar säga, socialt entreprenörskap, att det är mer organisationer vars huvudidé är socialt entreprenörskap liksom. Jag har ju sett mer av det där att vi blivit kontaktade av fler. Tidigare var det mer befintliga organisationer från civilsamhället som sysslade med något annat som erbjöd sina tjänster.

Utvecklingen som beskrivs i citatet överensstämmer med den bild som Putnam (2000: 193) illustrerar i *Den ensamme bowlaren*. Han menar att det skett en avsevärd förändring i det amerikanska samhället som speglar ett skifte från gräsrotssammanslutningar, till mer professionaliserade organisationer med specifika syften. De nya verksamhetsformerna utgörs i större utsträckning av funktionsbaserade verksamheter med tydligare målsättning och specialisering för att gynna ekonomiska intressen. Samtidigt som marknadstänket genomsyrar utbildningssystemet, så blir också skolan en arena för marknaden. Det kan betraktas som ett steg i det nya samhällskontraktet och den förändrade civilsamhällepolitiken. En kort beskrivning av det sociala entreprenörskapet är att det verkar i gränslandet mellan civilsamhället, det privata och det offentliga. Det uppkommer ofta i en idéburen organisation som produkt av ett socialt engagemang, men det kan också vara företag, sociala start-ups och arbetsintegrerande sociala entreprenörer, både inom den privata och idéburna sektorn (Harding 2012: 114, Näringsdepartementet 2018: 4). Rektorn från Kannebyskolan säger:

Vi har ett projekt som vi köpt in och det handlar om att besöka företaget då och dom här företagen vill ju gärna att vi ska skylta med företagets namn och att de gillar vår skola och hjälper våra barn och så men... vi gör ingen reklam för företag på vår skola. Visst många backar då för att dom inte får den här publiciteten och skyltningen om att dom hjälper barn i utsatta områden.

Informantens utsaga vittnar om en komplexitet där fler aktörer, inte bara civilsamhället, engageras och kompletterar offentliga grundskolor för den sociala skiktningen. Den kan tolkas som att den interaktiva samhällsstyrningen, där fler aktörer samverkar, inte bara uppmuntrar civilsamhället till ökat engagemang. Även näringslivets sociala drivkrafter ökar, vilket spiller över i civilsamhället och den offentliga sektorn. Företag som tidigare hade ett striktare egenkompetens försörjningsperspektiv verkar i större utsträckning ha utvecklat sociala drivkrafter. Komplexiteten i det här fallet utgörs av att aktörer från olika sfärer har ett gemensamt intresse, nämligen att stärka skolor i socialt utsatta områden, något som kan bli problematiskt när det kombineras med egenintressen. När skolorna köper tjänster av företag så finns en risk att dessa tjänster inte möter skolornas behov. Det överensstämmer med resultatet i Lunneblads (2019) studie där det framkommer att socialt utsatta skolor blir en arena för företag och icke vinstdrivande

organisationer dit de kan vända sig för att erbjuda och sälja sina tjänster. Han menar att det blir ett sätt för företag att positionera sitt varumärke eller för ideella organisationer att legitimera sin verksamhet. När företag får större samhällsengagemang leder det till att skolan och civilsamhällets organisationer i större utsträckning samverkar med näringslivet. Från politiskt håll framhåller man att man vill se en “betydligt större mångfald av utförare av tjänster inom det sociala området”. Utvecklingen ligger alltså i linje med de förhoppningar som den dåvarande regeringen uttrycker i Överenskommelsen (2008/09:207). För att uppnå en variation av olika aktörer så måste dessa ges förutsättningar att kunna utvecklas åt olika håll.

5.4.1. Mer än en skola

Det handlar om att ta tillvara det engagemang, den förmåga och idériakedom som människor har, men också om att ge människor större valfrihet och kvalitet inom välfärdsområdet. På så sätt kan även den sociala ekonomin bidra såväl till tillväxt i alla delar av landet, med bl.a. arbetstillfällena, som till mångfalden och valfriheten (Överenskommelsen 2008/09:207).

Statens betoning på valfrihet kan betraktas som en liberal diskurs som värnar om individens frihet och drömmar, som blir synonym med att kunna välja mellan marknadens diverse utbud. I takt med att mångfalden av välfärdsproducenter ökar, blir det möjligt för staten att i större utsträckning dra sig tillbaka. När skolor i socialt utsatta områden kan välja mellan en mångfald aktörer för att stärka kvaliteten på skolan så ökar skolornas valmöjligheter. På så sätt står inte staten i vägen för skolorna själva att stärka kvaliteten på utbildningen. Valmöjligheterna har kommit att bli en central beståndsdel i nyliberal politik, eftersom den alltid är grundad i marknaden. Liknande tankegång finns hos John Patrick Leary (2018: 35) som menar att det finns gott om generösa konnotationer inbyggda i statlig retorik. En sådan politisk utveckling är enligt Leary en reproduktion av individualistiska intressen och grundar sig i klassamhället. Sfärer som baseras på marknadsstyrda principer kommer alltid att bidra till ekonomisk snedfördelning och ett ojämlikt samhälle på ett sätt som gynnar individens intressen, snarare än kollektivets (ibid). Ett exempel på hur valfriheten kan ta sig uttryck i socialt utsatta områden är Räddningsmissionens nya skola, Communityskolan, som startar hösten 2021 i Tynnered. Skolans koncept har utvecklats till följd av samhällets växande

klyftor mellan enskilda skolor. Communityskolans vision är att utgöra ett nav i närområdet och att vara en mötesplats även efter skoldagens slut. Communityskolan är unik i sitt slag i Sverige, men det inget nytt fenomen i sig att organisationer från det civila samhället driver skolor i Sverige. Även om civilsamhället har en relativ låg andel på den svenska marknaden i en internationell jämförelse (SOU: 2016:13 :347). Informanten från Räddningsmissionen berättar att skolan är inspirerad från England och en organisation som heter Oasis. Informanten säger:

Det Oasis gjorde var att dom gick in och tog över kommunala skolor i socioekonomiskt utsatta områden som inte fungerade. Genom att jobba med områdesutveckling och en helhet så kan man koppla ihop skolan med allt runt omkring...I en kommunal skola har vi alltid varit uppdragstagare, här kommer vi vara ägare. Eftersom vi blir huvudmän kan vi tänka utanför boxen lite mer, men vi har ju fortfarande Skolverket och riktlinjer som styr oss såklart.

Informanten beskriver skolan som en plats där eleverna kan utforska sin kreativitet och, “smaka på alla möjliga delar, så att utbildningen erbjuder den där likvärdiga utbildningen”. Informanten berättar att tanken med Communityskolan är att den ska bli “mer än en skola”. Det ska vara en skola som erbjuder eleverna just det där som rektorn från Dalens skola uttrycker att han vill ge eleverna, “en större verktygslåda än just den lilla värld som erbjuds”. “Att tänka utanför boxen” kan tolkas som ett sätt att ta över den befintliga, bristfälliga skolan och förnya skolan som institution med hjälp av entreprenörskap och innovationer:

Vi har fått pengar från Vinnova, sen va vi flera aktörer, Erikshjälpen, Räddningsmissionen, GU Ventures, Göteborgs Stad, akademien, ja ett gigantiskt projekt där vi jobbat med sociala innovationer och testat oss fram och vi har designat olika prototyper för att se vilka strukturer som är mest hållbara.

Även om olika samverkansprojekt har goda intentioner och mynnar ut i positiva resultat, så kan organisationernas arbete förstås som ett sätt att utveckla marknaden ytterligare (Leary, 2018: 117). Det kan också förstås som en effekt av utökad dialog och överenskommelser mellan staten, den offentliga sektorn och civilsamhället. Man kan således konstatera att civilsamhällets organisationer rör sig mer mot professionalisering och att marknaden på så sätt “tvingar” sig in i

skolorna. Den politiska styrningen som förändrat civilsamhället som organisationsform och öppnat upp för gråzoner, har möjliggjort att ideella organisationer i större utsträckning antar affärsmässiga metoder i syfte att erbjuda en mer kvalitativ utbildning, och en alternativ ingång in i det svenska samhället. Antingen i form av att skolan köper tjänster av företag i syfte att kompensera eleverna, eller i form av att civilsamhällets organisationer etablerar sin verksamhet på marknaden för att kunna erbjuda elever en mer likvärdig skola. Därför kan man fråga sig om den svenska grundskolan har blivit en institution som är i behov av ständig förbättring och förnyelse. En förbättring och förnyelse som, för att kunna erbjuda alla elever en likvärdig utbildning, kräver “innovativa” metoder och lösningar från andra organisationer som bygger på entreprenöriella idéer. En tolkning av det sociala entreprenörskapet är att när skolan inte kan kompensera för elevernas utanförskap skapas komplement i form av tjänster som skolan kan köpa in för att fylla de behov som samhället inte kan fylla. En sådan utveckling exemplifierar styrningsmodellen, där styrning sker, utåt, via privatisering. De förändringar som sker delvis till följd av överenskommelsen, bidrar till att luckra upp gränserna mellan stat och civilsamhälle. I det här avsnittet har jag haft för avsikt att belysa en sammanflätning av sociala drivkrafter och marknadsekonomi, där ett växande utbud av aktörer presenterar olika innovativa lösningar för att bryta socialt utanförskap.

5.5. Att arbeta i mellanrummen

I det här avsnittet ska jag lyfta fram hur socialt utsatta skolor kompenseras genom samverkan med civilsamhället och Skola som arena. Skola som arena är ett initiativ från Göteborgs Stad som erbjuder aktiviteter i skolans lokaler på kvällar och helger i socialt utsatta skolor runt om i staden. Aktiviteterna organiseras i samverkan med aktörer från civilsamhället och bidrar till att eleverna bland annat får tillgång till olika kultur- och fritidsaktiviteter, samt läxläsning. Informanten som arbetar på Skola som arena säger att den komplementära kraften som civilsamhällets organisationer erbjuder är viktig eftersom behovet är så stort:

Jag började med en skola, det är en låg- och mellanstadieskola, som jag upplever är en otroligt bra skola, jättebra pedagoger, otroligt fin rektor, fin sammanhållning, gulliga artiga barn...ja en pluggkultur men det är ändå så att andelen elever som går ut med fulltaliga betyg i årskurs sex är 54% och en skola i Påvelund har 100%.

Vad tror du att det beror på?

Friskolereformen. Det är den som är värst för ojämlikheten i samhället. Föräldrar med resurser och kraft plockar ut sina barn och sätter dem i andra skolor och det går nedåt fast man gör enormt mycket förstår du?

Informanterna berättar att det är ett problem att föräldrar med resurser plockar ur sina barn ur deras skolor eftersom det innebär att det blir hög omsättning på eleverna. Rektorn från Rosenbyskolan säger:

Vi har uppemot 40% omsättning på våra elever eftersom vårdnadshavarna bor i tredje, fjärde, femte hand, ibland är det en familj som har ett enda rum och det är ett bekymmer. Efter ett tag flyttar dom, om dom lyckas få jobb. Det finns inga etniska svenskar där jag jobbar eftersom dom sätter sina barn i bättre skolor.

I citatet framträder en bild av den svenska samtida skolan, och hur situationen ser ut för många elever i dag. Informanten från Skola som arena berättar att friskolereformen skapar ett svart hål som någon måste fylla:

De svarta hålen kräver på något sätt att olika aktörer, från olika sfärer, både det offentliga, civilsamhälle, näringsliv samverkar i syfte att erbjuda eleverna tillgång till fler närvarande vuxna och visa vilka alternativ som finns i samhället.

Under intervjuerna framkommer det att samverkan är ett effektivt sätt att stärka socialt utsatta skolor och på så sätt motverka både en ojämlik utbildningspolitik och bostadspolitik. I det här avsnittet kommer jag att diskutera huruvida nätverkssamhällets sociala satsningar och strävan efter att "fylla svarta hål" bidrar till en mer jämlik skola eller inte. Risker med ett nätverksbaserat arbetssätt är att det kompensande arbete som görs i mellanrummen blir väldigt sårbart. Sårbarheten tar sig uttryck på olika sätt och en sida av sårbarheten är att arbetet är uppbyggt på löst organiserade nätverk. Den andra sidan är att samverkan bygger på enskilda individers engagemang och jag ska lyfta olika exempel för att illustrera det. Informanten från Skola som

arena berättar om mellanstadiets fritidsklubb på en skola i Västra Göteborg som hamnade just i mellanrummen när Göteborgs grundskola nyligen genomgick en omorganisering:

Då drog man tillbaka finansieringen så då försvann halva finansieringen för fritidsklubbarna och det är ganska ovanligt att man har det [fritidsklubb] i mellanstadiet men vi har verkligen kämpat för att ha kvar det, dels så uppskattar rektorerna det väldigt mycket för att många [elever] bor väldigt trångt, man har kanske...det är väldigt få i området som är med i föreningslivet och det är få barn som har en fritidsaktivitet och så och det beror på många saker. Vi märker att det är väldigt betydelsefullt så vi har jobbat mycket med att stötta det lilla som funnits kvar då...

När den del som finansierats av skolan, dras tillbaka uppstår ett glapp i mellanrummet i fråga om hur saker ska organiseras eller finansieras. I det här exemplet saknades resurser för att ha kvar fritidsklubben, trots att det fanns efterfrågan och behov, både från eleverna och rektorernas sida. Lösningen för att få ha kvar fritidsklubben var att aktörer inom Skola som arena tog kontakt med lokala föreningar, bland annat en handbollsklubb som har en social satsning med fokus på trygghet, hälsa och sysselsättning. Informanten från Skola som arena fortsätter:

Dom har en stor mängd sponsorer och samarbetspartner som är med och finansierar den här satsningen. Tack vare pengar från näringslivet så kan vi ha bemanning sex timmar i veckan utan att det kostar oss någonting och det kan man ju tycka är lite konstigt, men det är också väldigt fint för dom har möjlighet att skapa väldigt fina relationer med barnen och dom kan rekrytera barn till sin förening så det är en jättefin satsning dom gör.

När Skola som arena och civilsamhällets sätter barnen i fokus leder det till att elevernas fritidsklubb får finnas kvar på skolan, då det inte längre blir en fråga om finansiering. Arbetssättet kan illustrera en styrning som riktas nedåt och som kräver ett ömsesidigt samspel mellan olika aktörer. Det vill säga, en styrning som förutsätter ett brett medborgerligt ansvarstagande, både från civilsamhället, skolan och näringslivet, där medborgarna både organiserar skolans fritidsverksamhet och dessutom utgör resurser. Informanten berättar entusiastiskt om olika samverkansprojekt med civilsamhälleliga organisationer och jag förstår att handbollsklubbens arbete uppskattas av såväl skolan som elever och föräldrar. Tack vare ett brett nätverk från

civilsamhällets organisationer och näringslivet, kan Skola som arena fylla hålen som finns på skolan och erbjuda eleverna högre kvalitet på skolans verksamhet.

Eftersom Skola som arenas arbetssätt finansieras av sponsorer och samarbetspartners från näringslivet finns det en risk att de som utgör resurser för verksamheten blir tillfälliga. Liknande tolkningar kan man se hos Bjereld och Demker (2011: 30) som menar att nätverk är löst organiserade och uppbyggda under projektliknande former, med syftet att hantera akuta samhällsutmaningar under begränsad tid (ibid: 31). Man kan således konstatera att tillfälliga nätverk kan kompensera skolor i socialt utsatta områden, men det framgår också att det finns en viss instabilitet som riskerar att insatserna blir kortvariga. Valdaskolans rektor säger:

Det sorgliga i det kan ju jag tycka, ja samverkan vill jag ha för det gynnar alla och det är nu. Sen vet man inte den dagen jag beslutar mig för att söka till ett annat ställe, då kanske det kommer en annan rektor som inte alls tycker det är kul att samverka och då tappar man ju det här som vi byggt upp.

Citatet lyfter fram att arbetet som görs i mellanrummen, inte bara är beroende av civilsamhällets organisationer och näringslivets engagemang, utan även av rektorns engagemang. Informanten från Skola som arena berättar att de samverkat med skolor som genomgått rektorsbyte, och att samverkan då har avbrutits eftersom man inte delade vision. Man kan således konstatera att tillfälliga nätverk kan kompensera elever för en ojämlig skola, men risken att samverkan blir kortvarig är stor, eftersom insatserna baseras på kortlivade nätverk, snarare än jämlikhetsåtgärder som är etablerade i strukturerna. Samverkan med civilsamhället verkar kunna erbjuda skolorna ökad kvalitet, men risken när arbetet bärs upp av enskilda personers vilja och intresse är att det blir på eleverna och skolans kostnad eftersom nätverken är så sårbara.

5.6. Skolan som instans för eliminering och sällning

Under intervjuerna framträder en bild där informanterna antyder att eleverna upplever brist på kontinuitet på grund av personer som kommer och går, inte minst på grund av hög omsättning på såväl lärare som rektorer. Rektor från Valdaskolan berättar hur det var när hon precis börjat som rektor på skolan som då för fem år sedan var en skola i kris som hon själv uttrycker det:

När jag började som rektor här då va det mycket när jag mötte eleverna att 'ah varför kommer du hit det är ju en så dålig skola' Då fick jag liksom till varje elev enskilt säga att 'du är bra och du är ju bra och det är vi som är skolan', men du vet det hade varit många lärarbyten och det va mycket med personalen...och mitt jobb blev ju att 'nu vänder vi det här tillsammans'.

Informanten berättar att eleverna skämdes över skolan och att de inte förstod varför någon ville jobba där. Eleverna hade blivit vana vid att lärare och rektorer stannade en kort period för att sedan söka sig vidare: "eleverna behöver ju inte känna en gång till att ingen orkar med mig", säger rektorn som nu stannat på skolan i fem år, vilket visar sig vara "ovanligt" länge för att vara på just Valdaskolan.

Det kan illustrera en bild av att elever som går i socialt utsatta skolor upplever ett slags diskontinuitet med personal som kommer och går. Ett framträdande tema under samtliga intervjuer är informanternas utsagor om elevernas bristande självbild som hör ihop med skolorna. Informanterna lyfter på olika sätt majoritetssamhällets syn på "förortsskolorna" som de menar får negativ inverkan på eleverna. De berättar att samhällets ojämlikheter speglas i skolorna och att ord som förekommer i den offentliga debatten, som "invandrartäta" områden och "problemskolor" får utgöra en "objektiv" sanning. Rektorn från Bergåsskolan säger att det är en stor utmaning att motivera eleverna och att skolarbetet hänger ihop med elevernas identitet och 'vem är jag?', hon säger:

Det är så lätt för våra ungdomar i förorten att bli exkluderade, att det inte är någon som räknar med mig och det här att det är ingen idé att plugga för 'jag kommer aldrig komma vidare den vägen'. Det är så lätt att stämpla sig själv, 'nej jag är ingen som kommer klara matten' och så lägger man ner. Ibland kan jag känna att det inte bara ska bygga på verksamheter och föreningar för att vi ska kunna erbjuda eleverna det där extra.

Något som lyfts fram i citatet är att rektorn saknar mer etablerade verksamheter. Hon lyfter också att eleverna uttrycker en brist på motivation och tro på sig själva. En informant från Räddningsmissionen som arbetar med att erbjuda eleverna stöd efter skoltid i form av läxläsning säger:

Många kommer och säger, 'jag är värdelös jag kommer aldrig klara matteprovet jag är bajs' Ja det är deras uttryck då och det säger mycket om självbilden...Vår roll är inte bara att hjälpa till med läxläsning, utan vår roll är lika mycket att göra eleverna sedda, man måste jobba jättemycket med att stärka elevernas självkänsla. Det har varit många rektorer in och ut och det händer mycket i det här området då som påverkar eleverna, deras syn på området, skolgången, framtiden... ja det är inte jättepositivt...

En förklaring till att eleverna inte tror att de ska klara matematiken, att de "lägger ner" eller att de säger att de är "bajs" och att skolan är "dålig" kan kopplas till skolans och samhällets utsortseringsmekanismer. Det ligger i linje med Bourdieu och Passerons (2008: 203) teorier om utbildningssystemet som instans för eliminering och sällning. Samhällets förklaring när elever i socialt utsatta skolor inte når kunskapsmål eller söker högre studier kan begränsas till elevernas "passivitet" eller "bristande motivation". Därmed omvandlas bristande kunskaper till ett individuellt problem, trots att det bygger på en systematisk logik som redan på förhand begränsar elevernas chanser till socialt avancemang. När elever upplever att de har liten chans att lyckas i samhället, i jämförelse med andra grupper, kan det ta sig olika uttryck av *sjäveliminering*, som till exempel kan leda till att elever "lägger ner" skolan.

En tänkbar förklaring är att eleverna eliminerar sig själva till följd av skolans *symboliska våld* (Bourdieu & Passeron, 2008: 50). Det *symboliska våldet* är en så kallad mjuk maktutövning som maskeras i skolans reproduktiva system (ibid 56). Det fungerar som en instans för att upprätthålla inbyggda normer och värderingar som särskiljer elever efter samhällsklass. Samhällets klassificeringar som baseras på social status, ålder, kön, etnicitet etc. gör att de som kommer från underprivilegierade sociala grupper har svårare att till exempel få jobb utan utbildningskapital, än de från andra sociala grupper (ibid 57).

Skolorna som ingår i den här uppsatsen är exempel på skolor som klassificeras som "kapitalfattiga" eller "dåliga" skolor, något som framkommer under intervjuerna. Det framgår även att externa aktörers samverkan kompenserar socialt utsatta skolor eftersom skolorna får fler resurser och utökade möjligheter till olika alternativ och lösningar. På så sätt kan skolornas samverkan fungera som en motvikt till det fria skolvalet som gör att eleverna "åtskiljs" från andra elever som går i mer "välfungerande" skolor och bor i mer välbärgade bostadsområden.

Det som komplicerar det hela är att skolans insatser bygger på instabila lösningar som inte är förankrade i skolsystemet. Det ökar risken för att eleverna utöver hög personalomsättning, utsätts för ytterligare diskontinuitet, genom kortvariga projekt och tillfälliga satsningar. Nihad Bunars (2001: 234 f. 235) föreliggande studie visar att det finns risk att samhälleliga projekt, vars syfte är att "lyfta" utsatta områden, snarare kan förstärka den negativa bilden som finns av stadsdelen, eftersom det ofta bygger på tillfälliga insatser som inte leder till förändring på lång sikt. Påföljden riskerar att bli att de boende vänder ryggen till olika sociala insatser, eftersom de upplever att det bara blir ett arbete som görs på ytan, snarare än att arbetet förändrar en ojämlik strukturell problematik, som till exempel hög arbetslöshet, låga inkomstnivåer, trångboddhet och begränsade chanser till socialt avancemang. Risken blir då att arbetet som ska generera i att stärka skolorna, inte alls får de effekterna eftersom eleverna inte känner tillit sig själva eller sin omgivning.

5.7. Den komplementära kraften i den hållbara staden

I "Göteborgs Stads program för en jämlik stad 2018–2026" presenteras stadens jämlikhetsmål. Stadens satsning verkar för att minska skillnader i människors livsvillkor och bygger på ett arbete som heter 'Jämlikt Göteborg - hela staden socialt hållbar': "Göteborgs Stad har under många år arbetat för, och engagerat sig i, frågor som rör social hållbarhet, mänskliga rättigheter och jämlika livsvillkor" som det står det i stadens styrdokument. Ordet "hållbar" stad, "hållbara" lösningar och "hållbart" arbete, upprepas i dokumentet, på Göteborgs Stads hemsida och under intervjuerna med informanterna. Vad betyder egentligen en "hållbar" stad, vem är den "hållbara" staden till för, och på vilket sätt bidrar det till ökad jämlikhet? Samverkansmodellen ska fungera som ett paraply över skolan, under vilka aktörerna arbetar mot ett gemensamt mål, nämligen en mer jämlik och inkluderande skola. Under processens gång förstår jag också att bred samverkan mellan många olika aktörer, från olika sfärer, betraktas som det naturliga framgångskonceptet i såväl strävan efter jämlikhet i staden som i demokratiska processer. I "Göteborgs Stads program för en jämlik stad" står det:

Det finns flera förutsättningar som är viktiga att beakta för att arbetet med målområdena ska bli framgångsrikt och därmed nå målet om att Göteborg ska vara en jämlik stad. För det första

är det viktigt med samverkan och delaktighet kring jämlikhetsarbetet. Jämlikhet är en komplex och tvärssektoriell fråga, och ingen enskild förvaltning eller enskilt bolag kan på egen hand hantera dessa utmaningar.

Att arbetet ska ske på bred front, det vill säga med aktörer från civilsamhällets organisationer är alltså en given omständighet för att arbetet ska bli framgångsrikt. Det engagemang och arbete som uppmuntras i styrdokumentet kan ses som politiska försök att stimulera stadens medborgare att öka sin delaktighet och utöka sitt ansvar. I överenskommelsen föreslår den dåvarande regeringen att man vill att "Relationen mellan regeringen och civilsamhället ska präglas av ansvar och ömsesidighet". Man framhåller att man vill öka det medborgerliga inflytandet genom att stärka människors egenmakt. Diskursen om att egenmakt kan relateras till en civilsamhällepolitik som är vanlig i många andra länder där samhällsstyrningen minskar och självregleringen ökar (Dahlström 2000: 291). Begrepp som "egenmakt" överför autonomi till medborgare via en diskursiv sanningspolitik som konstruerar ett medborgarideal baserat på individens moral och ansvar, något som också kan beskrivas i termer av *styrning genom moral (governmentality)* (Foucault 2014 [1979]: 47 f. 269). Begreppet styrning genom moral handlar om att forma medborgare, vanligen grupper i socialt utsatta områden att styra sig själva. En sådan politisk styrning kan definieras i termer av komplexa relationer mellan staten och medborgare som på olika sätt uppmuntras till social mobilisering. Olika former av dialog och överenskommelser leder till att det utvecklas nya former av samspel där ansvaret ökar hos enskilda aktörer. Stadens vision för jämlikhetsarbetet, nämligen att olika sfärer samverkar för att uppnå målet är något som har etablerat sig inom den offentliga sektorn. Mosseskolans rektor säger:

Ja men vi försöker ju jobba ganska mycket med att vi ska vara ett. Vi ska alla vara med och bidra. För någonstans handlar det om vår demokratis överlevnad och då kanske fler och fler förstår att det handlar om oss allihopa. Dom hade ju när jag började på stadsdelsnivå, ett av målen va ju att eleverna skulle lyckas i skolan och då spelar det ingen roll var i förvaltningen du jobbar, då spelar det ingen roll om du så jobbar i äldreomsorgen. Du ska ha med dig det målet. Det tror jag kanske är något nytt.

Informanten från Grundskoleförvaltningen är inne på samma spår som rektorn på Mosseskolan:

I ett hållbart samhälle är [samverkan min anm.] det en naturlig utveckling på nåt vis. Ska man bygga hållbar skola och hållbart samhälle så kan man inte...ja man får ju tänka lite kring vems uppdrag, vem finansierar vad, ja det är lite att ta tag i där men i stora drag så behöver man göra det här ihop. Man kan inte stänga dörrar åt nåt håll där tror jag.

Informanterna menar att skolans framgång i socialt utsatta områden kräver ett brett medborgerligt ansvarstagande. Informanterna har en positiv inställning till samspel mellan olika sfärer, och ser samverkan som en självklarhet om man vill förbättra skolan. Tankegångarna går att koppla ihop med ett 'underifrånperspektiv' där såväl boende, skolan, civilsamhälle och näringsliv aktivt ska bidra till att lösa lokala problem. Det som förmedlas i stadens styrdokument ligger i linje med det politiska skifte som framkommer i överenskommelsen. Staten uppmuntrar medborgares engagemang och delaktighet på ett sätt som kan tolkas som om att välfärd bygger på en kollektiv aktivitet. Från politisk håll har det under de senaste decennierna blivit vanligare att tala om lokalt anpassade lösningar och att ta tillvara på medborgares idériedom (Överenskommelsen 2008). Den typen av språkliga tekniker kan ge upphov till olika *sanningsregimer (regimes of truth)* som legitimerar en politisk rationalitet (Foucault 2014 [1979]: 47; Dean 2010: 24). Rationaliteten i den här kontexten innebär sättet att resonera och hantera samhällseliga problem på ett sätt som legitimerar politiska beslut (Dean 2010: 24). Informanten från Mosseskolan säger att "Medvetenheten om ansvarsfördelningen blir tydligare när man samverkar" och det kan relateras till en slags styrning genom moral där allt fler aktörer inkluderas i välfärden.

En tolkning av den "hållbara" staden och det "hållbara" arbetssättet kan göras på två sätt. Det ena är att närsamhället och skolan faktiskt blir bättre när en mångfald aktörer hjälps åt. Nätverket skapar en kompensatorisk kraft och en gemensam tanke om en mer likvärdig skola på ett sätt som skapar ett tydligare helhetsperspektiv. Den sociala servicen kommer från olika sfärer i samhället, från den offentliga sektorn, näringslivet och civilsamhället, och när skolan får fler resurser, ökar skolans kvalitet och på så sätt kan elevernas tillit till samhället öka. En liknande association gör David Harvey (2007: 78) som ser civilsamhällets mobilisering som en lösning gentemot oppositionell politik och social transformation. När jakten på marknadsfrihet tar sig in i samhällets samtliga sfärer menar Harvey att civilsamhället utgör en motkraft.

Det andra är att det finns en risk att Sveriges "nya" utvecklade civilsamhällepolitik rör sig bort från en oppositionell politik, mot marknadsstyrda intressen på ett sätt som riskerar att

civilsamhället blir integrerat i marknaden och därmed bidrar till att reproducera makthierarkier. När olika aktörer från olika håll i samhället ökar sina sociala drivkrafter legitimeras statens frihet från ansvar, och därmed kan staten undvika intressekonflikter. Att stärka skolor i socialt utsatta områden blir ett arbete som bygger på tvärssektoriella insatser, och dessa insatser är inte alltid förenliga med skolans intressen. Enligt informanternas utsagor arbetar bostadsbolagen aktivt för att öka trivselen runt skolorna och närområdet. Under intervjuerna säger rektorn från Dalens skola att bostadsbolagen alltid finns i området, till skillnad från andra aktörer som lämnar området:

De som står kvar är bostadsbolagen för dom har intresse själva att minska skadegörelse i deras bostadsområde och skapa relationer till våra ungdomar, jag välkomnar samarbetet för ofta är det bra, men inte alltid. Vissa bostadsbolag är en förlängd arm till polisen och rapporterar våra ungdomar och det är farligt för det är inte vårt uppdrag. Vårt uppdrag är undervisning.

Rektorn som arbetar på Bergåsskolan resonerar på ett liknande sätt:

Nu blåser dom här vindarna att 'nu ska vi ta hårdare tag och nu ska vi få stopp på gängkriminaliteten och få koll på ungdomarna och vilka som kommer in i skolan' och så va och så känner vi på skolan att, ja vi jobbar hårt med att försöka förmedla att det inte är det som är lösningen.

När det sociala engagemanget kombineras med egenintresse, i det här fallet ambitioner om lugna attraktiva bostadsområden, uppstår en stridighet mellan sociala drivkrafter och bostadsbolagens egenintresse. Rektorer lyfter fram att det är viktigare att skapa relationer med ungdomarna, att det är det som bygger förtroende och minskar skadegörelse och våld i området, snarare än hårdare tag och ökad kontroll. Att allmännyttiga bostadsbolag arbetar med trygghetsskapande åtgärder är ingen nyhet, men den utökade ansvarsfördelningen som framträder här, skulle kunna exemplifiera ett kännetecken för vår tid, där social service i allt högre grad bygger på aktivitet och ansvarstagande från olika håll. En förklaring till att bostadsbolagen utvecklat "en mer social dimension" som informanten uttrycker det, ligger i linje med det politiska skifte som lett till utvecklade samverkansformer, nya ansvarsområden och sociala aktörers ökade inflytande när det kommer till att tillhandahålla social välfärd.

5.7.1. Lokala drivkrafter

I Göteborgs stads styrdokument, menar man att bostadsbolagen har en viktig roll att fylla genom bostadsförvaltning och ökad tillgång till bostäder, men bostadsbolagen verkar ha en större betydelse än så. Informanten från Skolan som arena berättar om de kommunala bostadsbolagens sociala hållbarhetsarbete i syfte att stärka socialt utsatta närområden:

Det är som ett paraply över de kommunala bostadsbolagen och dom kommer satsa miljarder på upprustning. En social investeringsfond gör att dom kan jobba med social mobilisering, lyssna till de boende och vi hoppas att det kommer vara till gagn för oss alla eftersom vi indirekt jobbar tillsammans i skolan.

Den tvärssektoriella styrningen, eller nätverksstyrningen kan förklaras som en styrning som gör att möjligheterna att agera fritt ökar, dels eftersom det finns uppenbara 'mellanrum' att fylla i staden, dels därför att det finns förväntningar från politiskt håll att dessa 'mellanrum' skall fyllas. Informanten från Grundskoleförvaltningen säger:

Kommunfullmäktige la ju på Gårdstensbostäder att jobba för inga utsatta områden 2025 och det uppdraget har dom verkligen tagit på allvar och gör strategier dom satsar pengar på, jättebra liksom. Den utvecklingen va nog redan på gång... alltså min tolkning fritt såhär på nåt vis att samhället lämnar Gårdsten lite och då kände Gårdstensbostäder 'Men halloj här måste vi ha samhälle, nu får vi bara boom kraftsamla' och den har ju verkligen satt sig i hela staden, bilden av hur Gårdstensbostäderna arbetat. Så att mot den bakgrunden har man ju lagt mycket hopp i bostadsbolagen. Om man tidigare har jobbat väldigt mycket med trygghetsfrågorna utifrån "sitter alla lampor där dom ska" så lägger dom nu in en social dimension i det.

"Gårdstensmodellen" som arbetssättet kommit att kallas har blivit känd som ett effektivt sätt att minska kriminalitet och öka tryggheten i utsatta områden. Modellen betraktas som ett framgångsrikt koncept och arbetssättet har precis som informanten säger spridit sig runt om i Göteborg (Gårdstensbostäder 2020: 3). Informanterna säger att det finns flera dimensioner i skolans samverkan med civilsamhället. En sida som framträder när man talar om samverkan, är

vikten av att alla i samhället är en del i en samhällsutveckling: “Vi jobbar i en stad som ser ut som den gör och vi kan inte bara bygga skola. Vi bygger samhälle här!” säger informanten från Grundskoleförvaltningen. Det går i linje med det som informanten från Räddningsmissionen säger om visionen med Communityskolan, nämligen att skolan ska vara “mer än en skola”. För informanterna verkar det handla mycket om att tydliggöra världen för eleverna och erbjuda mer än den ”traditionella” grundskolan kan erbjuda. Informanten från grundskoleförvaltningen säger att hon tror att skolans samverkan med externa aktörer är helt avgörande för vissa elever. Jag frågar om hon tror att det blir negativa konsekvenser om skolorna inte samverkar och hon svarar:

Ja det blir jättestora konsekvenser om vi inte har en individsamverkan med socialtjänsten till exempel, den är helt avgörande. När det handlar om områdesutveckling så är det fullt möjligt för skolan att stänga den dörren. Jag skulle nog säga att det mer är resten av samhället som inte tjänar på att skolan inte är en del i det och ja... Alla vill ju samverka med skolan på något sätt.

Är det viktigt att samverkan är lokal skulle du säga?

Ja alltså det handlar ju om att bygga upp en kraft där det behövs. Bygga på dom lokala drivkrafterna på nåt vis...jag kan tycka att det behövs en balans där, men såhär är det att rektorerna i de mer utsatta områdena måste nog tänka bredare för det går inte att avskärma skolan från samhället på samma sätt.

Överenskommelsen och stadens jämlikhetssatsning kan ses som politiskt projekt som riktar ansvaret nedåt genom att delegera ansvar till rektorer och allmännyttiga bostadsbolag i syfte att skapa “nyttiga” individer (Dahlstedt 2000: 290). Rektorerna som arbetar på skolor i socialt utsatta områden “måste” ha ett större perspektiv och utöka sitt nätverk för att motverka en ojämlig utbildningspolitik, såväl som en ojämlig bostadspolitik. Den samtida politiska styrningen riktar därmed ökat fokus på den enskilde individen att öka sitt moraliska ansvar för socialt utsatta grupper i samhället. I överenskommelsen står det att samhällets olika aktörer har en viktig roll att fylla, inte minst när det kommer till att “utöka människors egen makt att påverka såväl sin vardag som samhället i stort”. Ett sådant uttalande kan betraktas som, till förmån för “allas bästa”, eftersom det framstår som om staden värnar om medborgarnas delaktighet i demokratiska processer. Det

kan också gestalta hur den gemensamma välfärden i socialt utsatta områden kräver enskilda individers engagemang och moral, oavsett om det kommer från de boende själva, civila organisationer eller bostadsbolag. Stadens fokus på samverkan som en förutsättning för att Göteborg ska bli en jämlik stad kan bidra till att upprätthålla ett ojämlikt system som reproducerar makthierarkier och utanförskap. Politisk retorik om ansvarsfördelning och hållbara lösningar som enda framgångsväg för att motverka utanförskap och fattigdom kan tolkas som *biopolitiska* processer (Foucault 2014 [1979]: 61). Det vill säga, när politiska och ekonomiska strategier diskursivt bidrar till olika aktörers ökade engagemang, kan intressekonflikter undvikas i syfte att understödja stadens ekonomiska tillväxt. Samtidigt finns det en dubbelhet i mitt material som visar att informanterna är väl medvetna om varför det är viktigt att ha ett bredare perspektiv och vad ett sådant perspektiv kan bidra med. Att skolan samverkar med utomstående aktörer kan också betraktas som ett sätt för rektorerna att motverka ett snedfördelat system som leder till en ojämlik skola. Mitt material visar också att rektorernas medvetenhet om riskerna med samverkan gör att skolan är selektiv med vilka de samverkar med. På så sätt väljer de samverkanspartner som stämmer överens med skolans intresse och värdegrund och det i sin tur medför att frivilliga krafter i högre grad bidrar till positiva effekter för eleverna som går på skolan.

5.8. Ökad jämlikhet på (o)lika villkor?

Det är studiestund i skolan och många av eleverna har samlats för att delta. Det finns ett flertal vuxna närvarande, vilket gör att eleverna enkelt kan få den tid och hjälp de behöver. Rektorerna berättar att den typen av insatser stärker eleverna på olika sätt, både i form av ökad tillit och stärkt gemenskap, både inom gruppen och gentemot andra vuxna. Dessutom vittnar rektorernas utsagor om att insatser som görs i skolorna får märkbara effekter, som visar sig i elevernas betyg. Men det finns en annan sida som rektorerna lyfter fram. Den sidan är att insatserna ibland kan bli för "omhändertagande" som några av rektorerna uttrycker det.

I det här sista avsnittet ska jag diskutera hur samverkan med externa aktörer å ena sidan kan stärka tillit mellan elever och vuxna. Å andra sidan hur externa aktörers engagemang kan upplevas som välgörenhet, vilket kan bidra till att förstärka elevernas känsla av utanförskap och stigmatisering. Jag ska börja med att ge exempel på hur externa aktörer kan bidra till att inkludera

eleverna i olika aktiviteter och projekt. Informanten från Skola som arena berättar vad hon tycker är en av Skola som arenas styrkor:

Att arbeta tillsammans med olika aktörer är en viktig aspekt därför att det stärker sammanhållningen. Man brukar prata om socialt kapital eller att tillitsaspekten brukar vara ganska låg i den här typen av områden och att man inte riktigt litar på sina medmänniskor, det finns en otrygghet. Med fler positiva krafter hoppas vi stärka skolorna och öka jämlikheten. Till exempel när olika föreningar kommer till skolan så har det varit otroligt betydelsefullt, och den personalen har liksom haft ett annat perspektiv när dom möter barnen och det har öppnat upp för djupare relationer och sådär. Så det har vi jobbat mycket med och det är en del i arbetet för Skola som arena. Samverkan med civilsamhälle, näringsliv eller andra offentliga aktörer skapar möjligheter för eleverna att ha tillgång till kultur och fritid som är väldigt viktigt för att barnen ska klara skolgången.

Det som informanten från Skola som arena säger, går hand i hand med amerikansk forskning som visar att närsamhällets engagemang har en betydande roll för att utbildningssystemet ska bli framgångsrikt (Putnam 2000: 318). Amerikansk forskning visar att den sociala strukturen som bygger på socialt nätverk runt om skolan påverkar eleverna positivt i den bemärkelsen att barn och unga utvecklar förtroende för samhället i stort, vilket också ska vara positivt för inläringen. Eleverna har lättare att lyckas i skolan om det finns tillgång till aktiv fritidssysselsättning och socialt nätverk utanför familjen. Informanten fortsätter:

Det finns väldigt mycket vilja i samhället, man vill bidra och då är vår roll att kanalisera det. Som det här jag berättade förut om en handbollsklubb som kommer med resurser och har aktiviteter med eleverna, ja då kör vi in det i skolan. Ju fler positiva krafter som gör med eleverna, inte för eleverna, desto bättre...Jag ordnade en danslärare till skolan och eleverna skulle dansa hip-hop, dom hade själva fått önska och sen var det inte fler än tre som dök upp. Det handlar också mycket om att eleverna ska våga komma, viljan finns där, men man vet inte vem som är lärare, så det behövs en vuxen som har en relation till barnen och som kan peppa dem, så vi gjorde en helomvändning i arbetet och jobbade mer riktat mot vuxna som eleverna känner.

Informanten säger att arbetet tillsammans med olika aktörer stärker gemenskapen, samtidigt som hon berättar att nya kontakter bidrar till att eleverna inte vill delta på danslektionen. När Skola som arena tänker om, och tar in personal som eleverna redan känner, så leder det till att fler elever deltar. Det skulle kunna tyda på att de snäva kontakterna är mer betydelsefulla för eleverna än ytliga kontakter. Nätverkens flexibla karaktär kan möjligen ha negativ inverkan på gruppkänslan, eftersom eleverna väljer att inte delta när de inte känner personalen. En liknande tankegång finns hos Bjereld och Demker (2009: 30) som menar att nätverkets flexibla karaktär medför att även de som ingår i nätverken blir flexibla. Att nätverken är tillfälliga leder till att identiteterna blir lika flexibla som projekten. Det finns en annan sida med ytliga kontakter i skolan som rektorn från Bergåsskolan lyfter:

I teorin kan det ju låta jättebra att många vuxna kommer och läser läxor med eleverna, men samtidigt är det inte lärare som är utbildade och ibland kan det bli det här att det är mer fokus på ordning och reda och sånt. Det är det som är så viktigt när det kommer externa aktörer att man stöttar och liksom har rätt inställning...

Hur menar du med rätt inställning? Vill du berätta mer?

Ja men det är så lätt för våra ungdomar i förorten att bli exkluderade. Som extern aktör är det jätte viktigt att vara medveten om hierarkier mellan och vad man gör för att motverka det. Man måste hela tiden jobba med sig själv och inte gå in i samhällets klyschor om ungdomarna...ibland kan de finnas det här att nu ska vi ha hårda tag och lära ungarna att uppföra sig.

Rektorn från Bergåsskolan, menar att externa aktörer ibland har med sig föreställningar om eleverna som baseras på skolan och områdets dåliga rykte. Det kan till exempel handla om att man tror att eleverna ska vara "stökiga" redan innan de träffats. Hon framhåller att Skola som arena är bra på att vara inkluderande, men att aktörer som inte är lika vana vid att arbeta i skolan kan ha med sig förutfattade meningar in i skolan:

Det finns en bild som jag tror har med en mediebild av skolan att göra och det är att det är en skola i förfall, allt går åt skogen och vi måste in och rädda... Det är viktigt att olika arenor som kommer till skolan har samma värdegrund som skolan har och att man har rätt förhållningssätt

till eleverna...ja vi måste ha samma tanke för att det ska fungera, men ja... det gäller väl att räkna med alla som en god kraft.

Flera av rektorerna säger att “engagemanget att stötta skolorna går i vågor” och att externa aktörers engagemang ökar när media skriver om “problemskolor” i “förorten” och skolor i “kris”. Rektorerna menar att de ser att engagemanget kan bli en färskvara som förändras i takt med just den mediala rapporteringen. Enligt en Sifo-undersökning är medias rapportering ensidig och (Migrationsverket 2005) majoriteten av invånarna som deltog i studien [Hjällbo, Rinkeby och Rosengård] ansåg att medias framställning av socioekonomiskt utsatta områden var missvisande och att bilden bidrog till att befästa stereotypa föreställningar. När externa aktörer vill “hjälpa” skolan kan det bidra till att befästa ett maktförhållande mellan eleverna och de som vill “rädda” skolan. Sådana handlingar kan ge uttryck för ett slags *symbolisk makt*, det vill säga, former av maktutövande som inte öppet erkänns som maktutövning (Bourdieu & Passeron 2008 [1970]: 70).

Rektorn från Bergåsskolan menar att det kan bli problematiskt med samverkan, samtidigt som hon säger att det gäller att räkna med alla som en “god kraft”. Det kan möjligen tyda på att civilsamhället framställs som en sfär med naturliga egenskaper som präglas av “det goda” i samhället. Den typen av diskursiva praktiker ger legitimitet till skolans externa aktörer, eftersom uppfattningen om att civilsamhället automatiskt utgör en god kraft bidrar till att utomstående aktörer betraktas som en självklarhet när det kommer till att förbättra skolan i socialt utsatta områden. Rektorn från Dalens skola säger:

Kunskapen är en makt om man äger den och om man har möjlighet att utvecklas. Om civilsamhällets engagemang riktas rätt så ger det resultat, men om vi bara är egoistiska och ser till våra egna intressen och inte ser den helheten som vi i skolan vill ge eleverna... du vet det får aldrig handla om att ta hand om oss. Ungdomarna här är mycket starkare än många... det är inte så att eleverna är oskrivna blad som jag kan uppleva att samhället tror. Ibland erbjuder externa aktörer oss mat på skolan och då säger jag ‘det här är ingen social institution, det är lärande, det är ett klassrum. Vill ni bidra till skolan och öka måluppfyllelsen så är ni välkomna, men allt annat står jag för’ Vi har bra ekonomi och inte bara det, föräldrarna är också kapabla. Skapa något produktivt för pengarna, kanske en lokal som kan vara en mötesplats för eleverna. Jag tycker samverkan är positiv när det är i lärande syfte, då gör vi det tillsammans, men ta inte hand om oss. På riktigt du måste komma till elevrådet och träffa ungdomarna. Vi har en elevkår

som har tagit fram förslag för att göra om på skolan, dom har köpt in möbler till högstadiet, vi har satt upp vattenfontäner, tv-skärmar, bibliotek, allt efter deras förslag. Vi jobbar aktivt med demokratiska processer och det skapar skillnad! 2016 var måluppfyllelsen 18 procent idag är den på 58 procent.

Rektorn ger uttryck för att externa aktörer utgår från sina egna ideal och föreställningar om vad skolan behöver, snarare än vad de faktiskt har behov av. De exempel som framkommer i citaten bidrar till att förstärka hierarkiska relationer i form av fostrande handlingar eller insatser som skolan uppfattar som alltför hjälpande, eller rent av välgörenhet. En komplex strukturell problematik som bygger på samhällets hierarkier, riskerar att förenklas till att handla om det som eleverna saknar, till exempel bristande språkkunskaper eller att socialt utsatta grupper ska lyftas till övriga samhällets nivå. Om externa aktörer skulle ta reda på vilka behov skolan har så skulle både personal och elever kunna få ut mer av att skolan samverkar med utomstående aktörer. Informanten från Skola som arena säger i inledningen av det här avsnittet att tillitsaspekten kan stärkas när externa aktörer integreras i skolans verksamhet, och till stor del håller rektorerna med om det. Det ligger i linje med Putnams (2006 [2000]: 318) idéer om vad som stärker skolsystemet. Han pekar på närsamhällets betydelse för att skolan ska bli framgångsrik och menar att den sociala strukturen i amerikanska samhällen, runt om skolan är av stor vikt. Hög medborgaranda, sociala nätverk och lokala aktörers engagemang bidrar enligt Putnam till att elever får förtroende för skolan och samhället i stort. Putnam menar att sådan tillit och ömsesidighet är grunden för en fungerande demokrati.

Avslutningsvis kan poängteras att eleverna å ena sidan blir stärkta av den externa närvaron som bygger relationer och kompletterar undervisningen, både genom att erbjuda en aktiv fritid och i form av studiestöd. Å andra sidan framträder en bild av att externa aktörer ibland har föreställningar om att eleverna ska vara stökiga eller att de bortser från elevernas kompetenser och behov. Därigenom riskerar intentioner som syftar till att stärka social sammanhållning och tillit, snarare befästa klyftor och skillnader som kan förstärka elevernas upplevelse av att inte vara delaktiga i samhället.

6. Sammanfattande diskussion och slutsats

Den här uppsatsen har kretsat kring frågor om politisk ansvarsförskjutning och om skolans samverkan med civilsamhället bidrar till en mer jämlik skola. Jag har intervjuat rektorer som arbetar på grundskolor i Göteborgs socialt utsatta ytterområden, där måluppfyllelsen är låg. Jag har också intervjuat aktörer från Skola som arena, Räddningsmissionen och Grundskoleförvaltningen. Studien visar för det första att samtliga skolor som jag varit i kontakt med har en aktiv samverkan med olika aktörer från civilsamhället, i syfte att stärka elevernas måluppfyllelse. Samverkan sker med såväl aktörer från ideella organisationer, som sociala entreprenörer och näringsliv.

Det sociala entreprenörskapet består i den här kontexten av affärskoncept för att tillhandahålla skolorna specifika tjänster i syfte att komplettera den befintliga utbildningen. Det kan bestå av olika innovationssystem som bygger på nätverk av offentliga och privata aktörer som gemensamt producerar nya metoder, som sedan appliceras i skolor i socialt utsatta områden. Det kan också innebära att olika företag utvecklar affärssystem som riktar sig till grundskolan och gymnasiet i syfte att inspirera elever att söka sina drömmar och vidga sitt kontaktnät. Skolornas samverkan med civilsamhället bygger ofta på en nätverksstruktur som innebär att ett flertal aktörer samspelar med varandra. Skola som arena som är ett initiativ som drivs av Göteborgs Stad som fungerar som en länk mellan skolorna och civilsamhällets organisationer. Skola som arenas arbetssätt riktas mot aktiviteter att fylla dagen med efter skoltid.

Ett framträdande tema i den här studien är att informanterna anser att det finns ett stort behov av samverkan med aktörer från civilsamhället och näringslivet om man ska lyckas stärka de socialt utsatta skolorna. Samtidigt visar mitt material att informanterna är väl medvetna om de fallgropar som samverkan kan innebära, och att de faktiskt avböjer samspel med utomstående aktörer om de upplever att det inte har ett värde för skolan. Att rektorerna samverkar med utomstående aktörer kan tolkas som en påföljd av politiska diskursiva ansvarsförskjutningar. Från politiskt håll riktas fokus mot olika aktörers engagemang, som måste tas tillvara för att förbättra villkoren i storstädernas socialt utsatta områden. Det framkommer en bild av att anställda inom den offentliga sektorn ser det som sitt ansvar att bygga nätverk med utomstående aktörer från ideella organisationer, sociala entreprenörer, bostadsbolag och näringsliv för att förbättra skolor med låg

måluppfyllelse. Att rektorer och ideella aktörer upplever det som sin skyldighet att samverka med olika sfärer och olika aktörer för att förbättra skolorna kan ses som en del av de decentraliseringsprocesser som den kommunala grundskolan har genomgått de senaste decennierna. Att samverkan betraktas som en “naturlig utveckling” som en informant uttryckte det, kan kopplas till den förändrade civilsamhällepolitik som har sitt ursprung i den överenskommelse som staten initierade 2008.

Överenskommelsen innebar att dialogen mellan civilsamhället och regeringen breddades, eftersom det främjade möjligheterna för utökad dialog, och nya samarbeten mellan olika sektorer inom det sociala området. En följd av överenskommelsen mellan staten, civilsamhället och det offentliga har blivit att samspel mellan olika sfärer kommit att betraktas som en självklar lösning när det handlar om att stärka socialt utsatta skolor och kompensera för bristande välfärd. Det som tidigare varit statens uppgift, nämligen att se till att alla elever i Sverige får tillgång till en likvärdig utbildning, har i allt större utsträckning förflyttats till nätverksbaserade lösningar som bygger på samspel mellan olika sfärer.

Uppsatsens första frågeställning riktar sig mot hur olika politiska styrningsstrategier som riktas mot civilsamhället kan förstås som ett sätt att separera makt från ansvar. Detta ökade fokus på dialog och överenskommelser mellan regeringen, den offentliga sektorn och civilsamhället kan beskrivas som en politisk strategi för att balansera mellan ekonomisk profit, tillväxt och mänskliga rättigheter. För att förena diskrepansen som uppstår i spänningsfältet mellan skola och marknad krävs olika politiska strategier för att möta samhällets olika intressen, och förena social nytta och ekonomisk profit.

Det ligger i linje med Dahlstedts (2000) reflektioner kring hur det civila samhället blivit en politisk metod för att tackla samhällets utmaningar kopplat till utanförskap, fattigdom och demokratiska utmaningar. Överenskommelsen och Göteborgs Stads jämlikhetsatsning kan ses som exempel på stegvisa diskursiva förskjutningar som överlämnar allt mer ansvar på medborgarna själva. Genom att från politiskt håll understödja demokratiska alternativ, som går från kompromiss och diskussion, till lösningsorienterade dialoger som bygger på konsensus och ansvarsfördelning, kan man förklara hur ansvar förflyttas från staten till den enskilda individen. Den politiska *styrningsrationaliteten* i den här kontexten handlar om att lösa problematiken som uppstår mellan demokratisk skola och skolmarknaden. När skolorna utvecklar olika

samverkansmodeller får skolorna ökad tillgång till personal och aktiviteter utan att behöva ta från kommunens resurser.

I mitt empiriska material framträder en bild av att skolans externa aktörer utgör en “god kraft” som rektorer i socialt utsatta skolor till viss del måste räkna med, trots att rektorerna ibland ser att utomstående aktörer inte alltid möter elevernas eller skolornas behov. Det kan tolkas som att rektorerna betraktar samverkansprocesser som en självklar lösning när det kommer till att förbättra socialt utsatta skolor, även om de också är selektiva med vilka aktörer de samverkar med. Den här utvecklingen kan leda till att utomstående aktörer får ännu större delaktighet i skolorna eftersom lösningsorienterade dialoger och överenskommelser ställer krav på den offentliga sektorn att samverka. Det i sin tur kan leda till att rektorerna fortsättningsvis får svårt att tacka nej till samverkan med civilsamhället och näringslivet. Utvecklade dialoger och överenskommelser blir på så sätt en politisk strategi för att legitimera utomståendes delaktighet i skolan. Innovativa idéer med affärsliknande inramning verkar bli ett vanligare inslag i de socialt utsatta skolorna.

Resultatet från den här studien överensstämmer med resultatet i Lunneblads (2019) studie *Utsatthetens mervärde*, där han visar hur skolornas sociala utsatthet leder till olika satsningar, som inte alltid möter skolans behov. Aktörer som har olika intressen och olika mycket makt i samhället får utökat inflytande i socialt utsatta skolor, oavsett om det är för att stärka företagets namn, eller legitimera icke vinstdrivande organisationer. Lunneblad fann att samverkan hade en marknadslänkande inramning, och att företag och organisationer drog nytta av skolornas problematik för att stärka det egna varumärket. När socialt utsatta skolor blir en marknad för innovativa lösningar och entreprenöriella idéer kan det förstås mot en bakgrund av de senaste decenniernas politiska styrningsformer som omvandlat välfärdsstaten till marknadsstat (ibid: 65).

Även om civilsamhället och andra externa aktörer har ett genuint intresse av att motverka social ojämlikhet och minska klyftor i samhället så finns det en risk att externa aktörer utgör ett instrument för maktens tekniker, på ett sätt som kolliderar med skolans värdegrund. Den nya civilsamhällepolitiken, och enskilda aktörers utökade ansvar, legitimeras via en diskursiv *sanningspolitik*, som legitimerar att makt separeras från ansvar. Sanningspolitiken skapar ett medborgarideal som bygger på individens moral (Foucault 2014 [1979]: 47), där enskilda individer ser det som sitt ansvar att förbättra skolan genom att samverka med externa aktörer från olika sfärer. De nyliberala processerna sker stegvis och nästan omärkbart på ett sätt som utgör essensen

i det som Foucault (ibid 61) kallar biomakt. Staten utövar en så kallad mjuk osynlig makt som sker genom ett komplext spel mellan individuella och kollektiva intressen.

Uppsatsen andra frågeställning kretsar kring skolans samverkan med civilsamhällets aktörer och hur dessa utmanar eller förstärker maktstrukturer i skolan. Det positiva med samverkansprocesser och utökade nätverk är att skolan får tillgång till fler resurser. Det medför att eleverna får tillgång till fler närvarande vuxna och utökad tillgång till aktiviteter och skolans lokaler. Utöver det har jag funnit att olika samverkansprocesser riskerar att förstärka maktstrukturer i skolan på två olika sätt. Det första är att elever som redan upplever brist på kontinuitet i skolan, med lärare och rektorer som kommer och går, dessutom har verksamheter i skolan som bygger på nätverksstruktur och projektarbeten. Informanterna framhåller att eleverna som går på de skolor som medverkar i den här studien, upplever brist på tillit till majoritetssamhället, och att samverkan med externa aktörer är ett sätt att stärka elevernas tillit. Informanterna berättar att skolorna har hög omsättning på såväl elever, lärare och rektorer på ett sätt som gör att eleverna upplever en skam över skolan de går på, över närsamhället och/eller sina egna prestationer. Eftersom samverkansprojekt bygger på en nätverksstruktur som, till skillnad från det byråkratiska arbetssättet, erbjuder flexibla och kostnadseffektiva lösningar, kan man snabbt lösa svårhanterliga problem, som till exempel brist på bemanning och resurser.

Det blir tydligt att innovativa lösningar är vanligt förekommande i många skolor som jag är i kontakt med. Informanterna framhåller att det för med sig mycket gott, men att det är ett arbetssätt som blir sårbart då det blir just lösningar som fungerar på kort sikt. Arbetet är inte inbyggt i strukturerna och dessutom bygger det på projektpengar och enskilda individers engagemang. De innovativa projekten kan erbjuda så kallade flexibla och kostnadseffektiva lösningar, men eftersom projekt är begränsat till tid och personer finns en risk att det bli just tillfälliga lösningar som inte stärker skolans kvalitetsarbete på lång sikt. Det kan medföra att skolorna tvingas lägga ner olika verksamheter och program som eleverna fått tillgång till. Det kan också innebära att skolornas samverkanspartner väljer att avsluta samarbetet, eller om en ny rektor tillträder som inte vill samverka. När socialt utsatta skolor ska stärka elevernas delaktighet och tillit genom sårbara projektarbeten finns det en risk att arbetet blir motsägelsefullt. Därför anser jag att elever som redan upplever att människor i deras närhet kommer och går, inte ska ha en verksamhet uppbyggd på tillfälliga lösningar. De bör snarare ha ökad tillgång till etablerade strukturer och personal som stannar kvar på skolan över tid.

Det andra är att externa aktörer som samverkar med skolan kan ha föreställningar som bygger på stereotypa uppfattningar som bygger på en medial bild om ”förortsskolor” som behöver räddas och ”stökiga” elever. Mitt empiriska material visar att rektorerna upplever att aktörer som samverkar med skolan drivs av välvilja, men att bilden av socialt utsatta skolor präglas av skolans eller elevernas bristande kompetenser. Det kan handla om att eleverna exkluderas, eftersom externa aktörer dömer ut eleverna på förhand och utgår från att de ska uppträda stökigt i klassrummet eller begå kriminella handlingar. Det framkommer också att rektorer anser att utomstående aktörer kan bli omhändertagande. Att rektorerna uppfattar de externa insatserna som för ”hjälpande” kan kopplas till en attitydförändring inom det civila samhället som överensstämmer med Marta Reuters (Wijkström 2012: 236 f. 237) tankegång kring diskursen om välgörenhet. Hon menar att välgörenhet fått en mer positiv klang i det offentliga samtalet till skillnad från tidigare när välgörenhet uppfattats som någonting negativt. Hon framhåller att civilsamhälleliga organisationer skyltar öppet med att man erbjuder hjälp till behövande och att man bedriver social hjälpverksamhet. Förskjutningen kan ses som en del i den civilsamhällepolitiska händelseutvecklingen som delvis har sina rötter i överenskommelsen där internationella liberala modeller influerat svenska policyinitiativ och satt sin prägel på civilsamhällets organisationer (ibid). När skolans utomstående insatser inte riktas rätt, det vill säga, när det uppfattas som välgörenhet eller präglade av förutbestämda uppfattningar om eleverna, ger det näring åt existerande hierarkier och befäster maktordningar på ett sätt som riskerar att frånta eleverna deras subjektivitet. Som i exemplet där bostadsbolagen rapporterar ungdomarna till polisen, utan att ungdomarna begått något brott, utgör bostadsbolagen ett instrument för maktens tekniker, på ett sätt som kolliderar med skolans värdegrund. Om eleverna upplever att de nedvärderas, genom hierarkiska relationer som bygger på stereotypa föreställningar, finns en risk att de blir utsatta för dubbel stigmatisering. Dels på grund av ett snedfördelat utbildningssystem som utövar *symboliskt våld* mot barn och ungdomar med mindre gynnsam socioekonomisk bakgrund, dels på grund av att de instanser som ska erbjuda barn och unga trygghet och delaktighet, snarare gör det motsatta. Det *symboliska våldet* i den här kontexten handlar om att elever i mindre gynnsamma skolor särskiljs från elever från mer gynnsamma förhållanden. På så sätt upprätthålls strukturella normer och värderingar som påverkar elevernas livsvillkor.

En intressant fråga är vilka konsekvenser det får för de barn och unga som växer upp i dessa områden, och hur påverkar det bilden av att vara delaktig i samhället? När politiker fokuserar på

att skapa en mer likvärdig skola på olika villkor, genom välgörenhet, innovativa lösningar och besparingar finns en risk att boende i socialt utsatta områden tappar förtroende för politiska institutioner. När politiker skapar goda förutsättningar för att gynna friskolor, istället för att satsa pengar på kommunala skolor med svåra förutsättningar, skapas ett samhälle där vissa medborgare får sämre tillgång till social välfärd, eller om än inte sämre, så i varje fall en annan sorts tillgång till social välfärd som kommer från ideella organisationer, sociala entreprenörer och bostadsbolag.

Det är en utveckling bort från politiskt styrande och politisk förankring i samhället som leder in på uppsatsens tredje frågeställning, som riktas mot huruvida samverkan mellan skolan och civilsamhället kan förstås som demokratifrämjande och/eller utmanande av demokratiska värden. Putnam (2006) beskriver hur samarbete människor emellan skapar normer, tillit och ömsesidighet som är till gagn för demokratin. Han menar att vikten av civila organisationers arbete inom det amerikanska utbildningssystemet är centralt för att hålla ihop ett samhälle. Det är ett resultat som till viss del även framkommer i den här studien. Samverkan och nätverksstrukturerna möjliggör att eleverna får tillgång till olika fritidsaktiviteter och tillträde till skolans lokaler efter skoldagens slut och skolan får mer resurser.

Samverkansprocesser i skolan behöver i sig inte vara ett dilemma, mitt material visar att det i många fall ger mycket positiva resultat i skolorna, men det finns en baksida med den politiska utveckling vi ser här. Det handlar om att den politiska makten skjuter över ansvar på det civila samhället på ett sätt som leder till gråzoner mellan stat, marknad och civilsamhället. Det vittnar om en strukturell förändring där dialog och överenskommelser blir ett vanligt inslag från politiskt håll. Dessa dialoger kan betraktas som ett diskursivt hantverk eftersom det leder till en styrning nedåt som implicit ökar kraven på olika aktörer i samhället. Konsekvenserna av politiska ansvarsförskjutningar och civilsamhällets ökade ansvar som välfärdsproducenter har vi kanske inte sett ännu, men när politiker avsäger sig ansvar från områden där den sociala servicen redan är svag, finns en risk att det utmanar demokratiska värden. Om politiker ser välgörenhet och entreprenörskap som lösningen på den ojämlika skolan, riskerar de inte bara att ta ett kliv bort från välfärden, det riskerar också att boende i socialt utsatta områden tar avstånd från politiken.

Den politiska styrning som beskrivs i uppsatsen visar hur den ökade likvärdigheten i socialt utsatta skolor inte sällan blir en fråga för skolans aktörer att lösa själva, antingen genom mobilisering underifrån eller genom nätverksstruktur och finansiärer från näringslivet. På så sätt riskerar utvecklingen att gå mot ett håll där entreprenörer får större inflytande över sociala frågor

än partipolitiken. Samtidigt som vårt tids nätverksbaserade samhälle skapar förutsättningar för olika sfärer att korrelera med varandra, skapas också konsensus och likriktning mellan olika arenor. En samstämmighet som innebär utökat inflytande och legitimitet för marknadsaktörerna i socialt utsatta skolor.

När civilsamhällets organisationer utvecklas och förändras och rör sig mot det professionella, finns också en risk att civilsamhället blir en fråga som handlar om hur mycket civilsamhället är värt för landets ekonomiska tillväxt och därmed förflyttas det bort från sin centrala betydelse för demokratin som röstbärare och opinionsbildare.

En av studiens begränsningar är att jag inte har fördjupat mig närmre i huruvida civilsamhällets organisationer utför uppdrag i skolan på politiska direktiv, eftersom mitt fokus riktats mot rektorerna och deras syn på samverkan. Däremot kan man utifrån Stadens jämlikhetsmål se att det finns implicita krav på att olika sfärer ska delta för att staden ska uppnå jämlikhet 2026. Den planen vänder sig inte explicit mot skolan och därför vore det intressant för framtida undersökningar att ta vid, och undersöka hur man från politisk håll i staden för dialog med det civila samhället gällande lokal utveckling i socialt utsatta skolor. Det skulle vara intressant att kartlägga civilsamhällets relation till statliga och offentliga uppdrag i socialt utsatta skolor för att få en tydligare bild av dess omfattning. Innanför skolans väggar kämpar de rektorer som medverkat i den här studien med att anpassa och förnya skolan för att eleverna ska få en kvalitativ och likvärdig utbildning. Utanför skolans väggar kämpar civilsamhället med detsamma. Att rektorer och aktörer från det civila samhället agerar som ett slags spindeln i nätet för att skapa nya kontakter, hitta alternativa vägar och förnya skolan kan ses som en effekt av samhällets nyliberala utveckling.

7. Litteraturlista

- Allelin, Majsa. (2019). Skola för lönsamhet. Om elevers marknadsanpassade villkor och vardag. Lund: Arkiv Förlag
- Back, Les. (2007) The art of Listening. London: Bloomsbury Academic
- Bjereld, Ulf., Demker, Marie. (2011). Den nödvändiga politiken. Makt och motstånd i en individualiserad tid. Stockholm: Hjalmarsson & Högberg Bokförlag
- Bourdieu, Pierre. (2004). Den manliga dominansen. Uddevalla: MediaPrint
- Bourdieu, Pierre., Passeron, Jean-Claude. (2008). Reproduktionen. Lund: Arkiv förlag
- Brown, Wendy. (2015). Undoing the Demos. Neoliberalism's Stealth Revolution
Brooklyn, United States: Zone Books
- Bryman, Alan. (2011). Samhällsvetenskapliga metoder. Malmö: Liber AB
- Bunar, Nihad. (2001). Skolan mitt i förorten. Stockholm. Brutus Östlings bokförlag AB
- Geertz, Clifford. (1973). Tjock beskrivning för en tolkande kulturteori. I Häftnen för kritiska studier. New York : Basic Books
- Dahlstedt, Magnus. (2009). Aktiveringens politik. Demokrati och medborgarskap för ett nytt millennium. Malmö: Liber AB
- Dahlstedt, Magnus. (2000). Demokrati genom civilt samhälle. Statsvetenskaplig tidskrift nr 4. Tillgänglig vid [Demokrati genom civilt samhälle? - Open Journals vid Lunds ...https://journals.lub.lu.se > article > download](https://journals.lub.lu.se/article/download)
- Dahlstedt, Magnus., Fredrik Hertzberg. (2011). Skola i samverkan. Miljonprogrammet och visionen den öppna skolan. Malmö: Gleerups utbildning AB
- Dean, Mitchell. (2010). *Governmentality. Power and rule in modern society*. London. Sage Publications inc
- Foucault, Michel. (2014). Biopolitikens födelse. Collège de France 1978-1979
Hägersten: Tankekraft förlag
- Foucault, Michel (2006). Övervakning och straff. Lund: Arkiv förlag
- Grundskoleförvaltningen. (2021). Resursfördelningsmodell. Hämtad 2021-04-23 från <https://goteborg.se/wps/portal/start/kommun-o-politik/kommunens->

[organisation/forvaltningar/forvaltningar/grundskoleforvaltningen/budget-och-resursfordelning/resursfordelning-grundskola-](https://www.goteborg.se/wps/wcm/connect/organisation/forvaltningar/forvaltningar/grundskoleforvaltningen/budget-och-resursfordelning/resursfordelning-grundskola-)

Gårdstensbostäder. (2020, 2 april). Gårdstensbostäder årsredovisning. Hämtad 2021-03-26 från https://goteborg.se/wps/PA_Pabolagshandlingar/file?id=22929

Göteborgs Stad. (2018). Göteborgs Stads program för en jämlik stad 2018-2026. Hämtad 2021-03-20 från <https://goteborg.se/wps/portal/enhetssida/jamlikt-goteborg/sa-arbetar-goteborg/styrande-dokument>

Harding, Tobias. (2012). Framtidens civilsamhälle. Stockholm: Underlagsrapport nr 3 till framtidskommissionen, Elanders Sverige AB

Harvey, David. (2007). Neoliberalism as creative destruction. Doi: 10.1177/0002716206296780

Hedlund, Gun., Montin Stig. (Red). (2009). Governance på svenska. Stockholm: Santerús Förlag

Hörnqvist, Magnus. (1996). Foucaults maktanalys. Stockholm: Carlssons bokförlag

Jessop, Bob. (2002). Liberalism, Neo-Liberalism and Urban Governance: A state Theoretical Perspective. *Antipode*, 34(3), 452-472. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00250>

K. Yin, Robert (2018). Kvalitativ forskning från start till mål. Lund: Studentlitteratur AB

Kvale, Steinar., Brinkmann, Svend (2014). Den kvalitativa forskningsintervjun. Lund: Studentlitteratur AB

Leary, John Patrick. (2018). Keywords. The new Language of capitalism. Chicago: Haymarket Books

Lunneblad, Johannes. (2019). Utsatthetens mervärde. En studie av "Skolan mitt i byn" i ett socialt utsatt område. *Sociologisk Forskning*, 56 (1), s 53-69. Hämtad 2021-03-01 från <http://du.divaportal.org/smash/get/diva2:1302041/FULLTEXT01.pdf>

Mills, Wright, Charles. (1971, 2002). Den sociologiska visionen. Malmö: Arkiv förlag
Prop. 2009/10:55. En politik för det civila samhället. Hämtad från <https://www.regeringen.se/49b70c/contentassets/626c071c353f4f1d8d0d46927f73fe9c/en-politik-for-det-civila-samhallet-prop.-20091055>

Näringsdepartementet. (2018). Regeringens strategi för sociala företag – ett hållbart samhälle genom socialt företagande och social innovation. Hämtad från

https://www.regeringen.se/491b2f/contentassets/0f9a51b89db64c7490d310a9b05dee19/2018_sociala-foretag.pdf?TSPD_101_R0=088d4528d9ab2000a4c89e67ea2a4a0ce7d04baca5e1e17e596d0a904430d9a1b63e470f33389bcb08b61abe8c14300070c1b90640680a9af7085b257175fa67318bb70e3d7bbb3742a18955d6890420a0131b257bd5f0d0af4e6ff88dbcee26

- Putnam, D Robert. (2006). Den ensamma bowlaren. Stockholm: SNS Förlag
- Skolverket. (2014). Privata aktörer inom förskola och skola. En nationell kartläggning av enskilda huvudmän och ägare. Stockholm: Elanders Sverige AB
- SOU. (2016:13). Palett för ett stärkt civilsamhälle. Stockholm: Elanders Sverige AB
- SOU. (2020:28). En mer likvärdig skola – minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning. Stockholm: Elanders Sverige AB
- Van Maanen, John, (2011). Tales of the field. On writing ethnography. Chicago: The University of Chicago Press Ltd
- Werner, Jeff. (2018). Postdemokratisk kultur. Halmstad: Gidlunds Förlag
- Wijkström, Filip. (Red). (2012). Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel. Stockholm: European Civil Society Press
- Wingborg, Mats. (2005). Bilden av förorten. Så ser medborgare i Hjällbo, Rinkeby och Rosengård på förorten, invandrare och diskriminering. Integrationsverket. Hämtad från <https://docplayer.se/4304858-Bilden-av-fororten-sa-ser-medborgare-i-hjalbo-rinkeby-och-rosengard-pa-fororten-invandrare-och-diskriminering.html>
- Winther Jørgensen, Marianne., Phillips, Louise. (2000). Diskursanalys som teori och metod. Lund: Studentlitteratur AB
- Tillväxtverket. (2021). Civilsamhället. Hämtad 2021-03-05 från <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/forenkling/handledning-for-konsekvensutredning/utred-konsekvenser/sociala-konsekvenser/civilsamhallet.html>
- Ö 2008/09:207. Överenskommelsen mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges Kommuner och Landsting
<https://www.regeringen.se/49b70e/contentassets/95cfc05ea5ef4b479b1ee00bd752>

[66d3/overenskommelsen-mellan-regeringen-ideburna-organisationer-inom-det-sociala-området-och-sveriges-kommuner-och-landsting](#)